

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

**PERCEPCIJA PROBLEMA, SUSTAV VRIJEDNOSTI
I ATRIBUCIJE USPJEHA ADOLESCENATA
S PODRUČJA RAZLIČITO ZAHVAĆENIH RATOM**

DIPLOMSKI RAD

**Mentor:
Dr. Damir Ljubotina**

Hrvoje Hajnić

Zagreb 2002.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
1. UVOD.....	4
1.1. ADOLESCENCIJA.....	4
1.2. VRIJEDNOSTI.....	7
1.2.1. DEFINICIJA VRIJEDNOSTI.....	7
1.2.2. FUNKCIJE VRIJEDNOSTI.....	8
1.2.3. KLASIFIKACIJA VRIJEDNOSTI.....	9
1.3. ATRIBUCIJSKE TEORIJE.....	12
1.3.1. TEORIJA ATRIBUCIJE POSTIGNUĆA.....	13
1.3.1.1. ANTECEDENTI.....	13
1.3.1.2. ATRIBUCIJE.....	14
1.3.1.3. POSLJEDICE.....	16
1.4. RATNA DOGAĐANJA.....	18
1.5. UTJECAJ RATNOG STRESA NA MLADE.....	20
2. CILJ I PROBLEMI.....	24
3. METODA.....	25
3.1. ISPITANICI.....	25
3.2. PRIBOR.....	26
3.3. POSTUPAK.....	30
4. REZULTATI	31
4.1. USPOREDBA UZORKA PO KONTROLNIM VARIJABLAMA.....	32
4.2. USPOREDBA UZORKA PO ZAVISNIM VARIJABLAMA.....	34
4.2.1. UPITNIK O PROBLEMIMA.....	36
4.2.2. UPITNIK O AKTUALNIM VRIJEDNOSTIMA.....	42
4.2.3. UPITNIK O ATRIBUCIJI USPJEHA.....	50
5. RASPRAVA.....	54
5.1. ZAVRŠNI OSVRT.....	63
6. ZAKLJUČAK.....	67
7. LITERATURA.....	69
8. PRILOZI	

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja je bio ispitati razlike u percipiranju problema, vrijednosnom sustavu i atribuiranju uspjeha između adolescenata različitog spola koji žive na području koje je bilo zahvaćeno ili nezahvaćeno ratom. U tu svrhu su korišteni upitnici o : problemima, vrijednostima i atribuciji uspjeha konstruirani za potrebe Ljetne škole nastavnika i studenata psihologije 2001.

Ispitivanje je provedeno na ukupno 190 učenika srednjih škola iz 9 različitih hrvatskih gradova (podjednakih po veličini) koji su bili podijeljeni u dvije grupe i to: 97 ispitanika koji pohađaju školu na područjima koja su bila zahvaćena ratom i 93 ispitanika koji pohađaju školu na područjima koja nisu bila zahvaćena ratom. Istraživanjem su obuhvaćeni adolescenti oba spola u dobnom rasponu od 15 do 19 godina.

Rezultati su pokazali da su adolescenti iz ratom zahvaćenih mjesta suočeni s više problema u životu, orijentiraniji prema vjeri i eksternalnom atribuiranju uspjeha u životu od adolescenata iz ratom nezahvaćenih područja.

Djevojkama više brinu za budućnost, važnije im je završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci te im upornost predstavlja važniji faktor uspjeha u životu nego mladićima.

Ključne riječi: adolescenti , rat , problemi mladih , vrijednosti , atribucije uspjeha u životu

1. UVOD

1.1. ADOLESCENCIJA

Adolescencija predstavlja prijelazno razdoblje između djetinjstva i odrasle dobi za vrijeme kojeg pojedinci dosežu novi stupanj psihosocijalnog razvoja.

U nekim primitivnim društvima ne postoji adolescencija kao zasebna razvojna faza već pojedinci prelaze direktno iz djetinjstva u odraslu dob. U takvim društvima mladi već nakon puberteta mogu obavljati relativno jednostavne poslove i sudjelovati u društvenom životu (M. Mead, 1961; prema Garrison, 1992.).

U razvijenijim društvima se na adolescenciju gleda kao na razdoblje pripreme za odgovornosti odraslih (Garrison, 1992.). Za te nove odgovornosti mladi se moraju pripremati u razdoblju kada prolaze kroz kompleksne fizičke i psihičke promjene. Zbog brojnih promjena koje se događaju u tom razdoblju, psiholozi su posvetili veliku pažnju razdoblju adolescencije.

Početak stoljeća G.S.Hall (1904; prema Garrison, 1992.) je postavio koncepciju o adolescenciji kao razdoblju "bure i stresa". Autor ju je opisao kao vrlo nemirno razvojno razdoblje koje je diskontinuirano s djetinjstvom. Adolescente je opisao kao zbunjene i frustrirane. Iako su u početku mnogi prihvaćali ovakvo stajalište, kasniji teoretičari su opisivali adolescenciju kao relativno mirno razdoblje s kontinuiranim prijelazom od djetinjstva do zrele dobi. Novija istraživanja su to i potvrdila, pošto su rezultati pokazali da oko 80% mladih ljudi prolazi kroz to razdoblje bez većih teškoća (Offer, 1992.).

Iako adolescencija ne mora biti krizni period kao što to smatraju neki psiholozi, malo tko se ne bi složio s tvrdnjom da je to razdoblje ponekad veoma stresno zbog razvojnih promjena koje se odvijaju.

Havinghurst (1972; prema Garrison, 1992.) je istaknuo da se svaki adolescent suočava s izazovima u obliku razvojnih zadataka koji se moraju savladati:

1. prihvaćanje svog fizičkog izgleda i preuzimanje maskuline ili feminine spolne uloge;
2. razvijanje dobrih odnosa s vršnjacima oba spola;
3. emocionalna neovisnost o roditeljima i drugim odraslima;
4. postizanje potvrde o ekonomskoj neovisnosti;
5. odabir zanimanja, izobrazba te zapošljavanje u struci;
6. razvoj kognitivnih vještina i koncepata neophodnih za socijalnu kompetentnost;
7. razumijevanje i postizanje socijalno odgovornog ponašanja;
8. priprema za brak i obitelj.

Obrazac razvoja pojedinca unutar adolescencije ovisi o mnogim faktorima , a neki od važnijih su: pojedinčeva prilagodba u djetinjstvu, odnos s roditeljima i vršnjacima i promjene koje se javljaju za vrijeme adolescencije. Te promjene su vezane uz osobni i socijalni razvoj.

Pubertet, odnosno seksualno sazrijevanje je biološki događaj koji predstavlja kraj djetinjstva. Zbog relativno naglih tjelesnih promjena koje se događaju u pubertetu dio mladih postaje zbunjen. To je naročito izraženo kod onih koji se prerano ili prekasno razvijaju jer adolescenti očajnički žele biti prihvaćeni od strane vršnjaka, poistovjetiti se sa slikom o tome kako djevojke ili mladići njihove dobi trebaju izgledati, oblačiti se i ponašati.

Tokom adolescencije razvijaju se i obrasci razmišljanja karakteristični za odrasle. Piaget ih opisuje kao formalno mišljenje (Piaget i Inhelder, 1969; prema Garrison, 1992.). U dobi od 11-12 godina kod većine se razvija apstraktno mišljenje što povećava kapacitet za rješavanje problema. Promjene u obrascima razmišljanja obično prate promjene u ličnosti i socijalnim interakcijama. U razdoblju adolescencije je karakteristična i sklonost raspravama i kritičnost prema roditeljima i autoritetima odnosno egocentrično mišljenje. Pored osobnog razvoja, adolescenti također doživljavaju promjene u socijalnim odnosima.

Adolescenti moraju pronaći novu ulogu u obitelji koju ponekad roditelji nisu spremni prihvatiti, a osim toga moraju se prilagoditi i sada mnogo prisnijim odnosima s vršnjacima.

Jedan od osnovnih razvojnih zadataka adolescenata je postati neovisan o obitelji. Nažalost, načini postizanja tog statusa nisu uvijek jasni ni adolescentima ni njihovim roditeljima. Neki roditelji veliku važnost daju povezanosti obitelji i teško prihvaćaju želju svoje djece za samostalnosti. Također, mnogi se boje da njihovo dijete nije još spremno suočiti se sa životnim problemima, no isto tako misle i sami adolescenti. Kod mladih ljudi se javlja konflikt jer jedva čekaju da počnu samostalan život, ali se istovremeno i boje neuspjeha. Ova unutarnja borba se često odražava u njihovom nepredvidljivom ponašanju, što roditelji obično interpretiraju kao buntovno ponašanje. Način na koji adolescenti razvijaju neovisnost i lakoća s kojom rješavaju te konflikte ovise velikim dijelom o odnosu roditelj-djeca.

Jedini sa kojima adolescenti mogu biti sigurni da ih neće tretirati kao djecu su njihovi vršnjaci. Tinejdžeri provode puno vremena s prijateljima jer im trebaju i koriste jedni druge da bi definirali sami sebe. U tom razdoblju srednja škola im predstavlja mjesto na kojem provode puno vremena i intenzivno se druže. Obično se lako mogu prepoznati različite grupe i uglavnom se vrlo dobro zna tko gdje pripada i kakvo je ponašanje karakteristično za koju grupu. U ranoj adolescenciji grupe se obično razlikuju po spolu, dok su u kasnijoj adolescenciji miješane po spolu. Pripadanje određenoj grupi omogućava adolescentu da se lakše definira, da pronađe vlastiti identitet. Pripadnost grupi omogućava adolescentu da stekne samopouzdanje, osjećaj neovisnosti o obitelji, razvije vrijednosti i eksperimentira s novim ulogama. Završetak razdoblja adolescencije podrazumijeva ravnopravno uključivanje u društveni život i prihvaćanje odgovornosti i obaveza svijeta odraslih.

1.2. VRIJEDNOSTI

1.2.1. DEFINICIJA VRIJEDNOSTI

Vrijednosti predstavljaju skup općih uvjerenja, mišljenja i stavova o tome što je ispravno, dobro ili poželjno, koji se formira kroz proces socijalizacije. Premda svaki pojedinac može imati svoj sustav vrijednosti, postoje i neke opće ili socijalne vrijednosti koje dominiraju u nekoj zajednici. Tipične takve vrijednosti su sloboda, pravda, jednakost, obrazovanje, itd.

U dinamičkom pogledu vrijednosti predstavljaju svojevrsnu organizaciju čovjekovih potreba, želja i ciljeva, kojom se među njima uspostavlja određeni odnos prioriteta i hijerarhijske važnosti. Ta organizacija olakšava pojedinačno snalaženje, odlučivanje i integrirano djelovanje pa se vrijednosti stoga mogu shvatiti kao svojevrsni kriteriji prioriteta, koji usmjeravaju čovjekovo ponašanje (Petz, 1992).

Vrijednosti su rezultat djelovanja i individualnih (potrebe) i socijalnih (društveni zahtjevi) faktora odnosno predstavljaju kognitivni izraz individualnih potreba u socijalno prihvatljivim terminima, što je posljedica internalizacije društvenih zahtjeva.

Prema Rokeachu, vrijednosti imaju funkciju standarda za evaluaciju sebe i drugih, dok se vrijednosni sustavi mogu shvatiti kao opći planovi za donošenje odluka i rješavanje konflikata, odnosno naučena organizacija principa i pravila za izbor različitih načina ponašanja u nekoj situaciji. Vrijednosni sustav pojedinca čini jedan kontinuum uzduž kojega su vrijednosti poredane prema relativnoj važnosti. Autor smatra da su vrijednosti univerzalne, a da se pojedine kulture razlikuju prema relativnoj važnosti pojedinih vrijednosti, odnosno strukturi vrijednosnih sustava.

Na osnovi svojih istraživanja vrijednosti autor navodi pet pretpostavki o prirodi ljudskih vrijednosti:

1. ukupni broj vrijednosti koje pojedinac posjeduje je relativno malen
2. svi ljudi posjeduju iste vrijednosti, ali u različitom stupnju
3. vrijednosti su organizirane u vrijednosne sustave
4. prijašnje vrijednosti ostavljaju traga u kulturi, društvu, njegovim institucijama i ličnosti
5. ljudske vrijednosti se manifestiraju u gotovo svim pojavama koje naučnici smatraju vrijednima u istraživanju i razumijevanju čovjeka

Rokeach u skladu sa socijalno psihološkom doktrinom navodi da su vrijednosti uvjerenja i kao takve imaju također kognitivnu, afektivnu i bihevioralnu komponentu. Kognitivna komponenta se odnosi na to da pojedinac zna pravilan način ponašanja ili pravilno stanje kojem treba težiti. Emocionalna komponenta je vezana uz osjećaje koje imamo prema tome ponašanju ili stanju, odnosno da smo emocionalno za ili protiv. Bihevioralnu komponentu vrijednosti promatra kao intervenirajuću varijablu koja, kada je aktivirana, dovodi do akcije i djelovanja.

Prema Radinu (2001.) većina definicija vrijednosti sadrži slijedeće elemente: poželjnost (vrijednost se određuje kao vrsta ili oblik motivacije), selekcija (vrijednost djeluje na ponašanje pojedinca), stabilnost (vrijednosti predstavljaju relativno trajnu karakteristiku ljudske svijesti), težnja ka sustavnosti (one tvore šire sustave, koji imaju hijerarhijski karakter) i pozitivnost (za razliku od stavova one mogu biti prihvaćene u različitoj mjeri, ali nikada odbačene). Vrijednost je, na psihološkoj ravni, motivacija za akciju ili angažiranost.

1.2.2. FUNKCIJE VRIJEDNOSTI

Samom klasifikacijom funkcija vrijednosti bavilo se malo autora. Za većinu njih definicija vrijednosti je ujedno i odrednica funkcije vrijednosti.

Rokeach pridaje vrijednostima određene usmjerujuće funkcije ponašanja:

1. uvjetuju zauzimanje posebnih pozicija u odnosu na društvene probleme
2. usmjeravaju pri izboru određene političke ili religijske ideologije
3. pridonose našem predstavljanju okolini
4. odlučujuće su u komparativnim procesima
5. potiču pojedinca u vrednovanju i suđenju
6. omogućuju da se utječe na druge
7. omogućuju da se racionaliziraju mišljenja i stavovi

Prema Radinu (2001.) neosporno je da vrijednosti imaju veliku usmjeravajuću funkciju u pogledu ponašanja. Osim što utječu na zauzimanje stavova nasuprot relevantnih društvenih problema, one djeluju na svakodnevicu pojedinca. Potiču ga u njegovim odlukama i sudovima, pomažu mu u nastojanju da racionalizira i oblikuje stavove i mišljenja, olakšavaju mu komunikaciju s drugima te predstavljaju važna uporišta u njegovu shvaćanju društvene okoline.

Tim klasifikacijama funkcija vrijednosti zajedničko je da ističu dvije osnovne funkcije: prilagodbenu i samoaktualizirajuću. Prilagodbena funkcija odnosi se na sve što omogućava adaptaciju i snalaženje pojedinca u okolini, odnosno, služi kao standard ponašanja, kao regulator konflikata, izvor moralnih normi i predvidljivosti ljudskog ponašanja. Funkcija samoaktualizacije odnosi se na osjećaj identiteta pojedinca. Integrativno djelovanje ovih dviju funkcija predstavlja osnovu za dinamičko gledanje na vrijednosti koje u isto vrijeme omogućavaju kohezivnost, grupnu povezanost i održavanje uže i šire zajednice, ali i razvoj novih ideja, razvoj društva i pojedinca u međusobnoj interakciji.

1.2.3. KLASIFIKACIJA VRIJEDNOSTI

Zbog kompleksnosti pojma vrijednosti broj mogućih kriterija njihove klasifikacije je velik.

Rokeach (prema Ajduković, 1989) vrijednosti dijeli i klasificira po nekoliko kriterija. Prvo ih dijeli na terminalne i instrumentalne vrijednosti. Vrijednosti koje se odnose na čovjekovo konačno stanje egzistencije, odnosno vrijednosti kao krajnji ciljevi, ideali –trebale bi biti terminalne vrijednosti

(udoban život, uzbudljiv život, usavršavanje, svijet mira, svijet ljepote, jednakost, obiteljska sigurnost, sloboda, sreća, unutaranja harmonija, zrela ljubav, nacionalna sigurnost, zadovoljstvo, spas duše, samopoštovanje, društveno priznanje, pravo prijateljstvo, mudrost). Instrumentalnim vrijednostima Rokeach naziva vrijednosti koje se odnose na način života, odnosno vrijednosti kao sredstva (ambicioznost, širokogrudnost, sposobnost, veselje, čistoća, hrabrost, pomirljivost, uslužnost, časnost, kreativnost, nezavisnost, promišljenost, logičnost, biti voljen, odanost, ljubaznost, pouzdanost, samokontroliranost).

Terminalne vrijednosti Rokeach nadalje dijeli na osobne, koje se odnose na subjekt i na društvene vrijednosti. Instrumentalne vrijednosti dijeli u dvije grupe: moralne (npr. pošten) i kompeticijske vrijednosti (npr. ambiciozan). Ako se čovjek suprostavi prvima to vodi osjećaju krivnje, a ako se suprostavi drugima javlja se osjećaj vlastite neadekvatnosti.

Tanović (1972; prema Ajduković, 1989) dijeli vrijednosti na individualne i društvene. Društvene označava kao reprezentante zajedničkih interesa i potreba individua kao što je npr. sigurnost, zakonitost, pravičnost, jednakost, sloboda. Pod individualnim vrijednostima podrazumijeva osobine karaktera, vrline, originalnost, a to su npr. intelektualna radoznalost, umjetnička kreativnost, osobna sreća.

Prema kriteriju položaja u hijerarhiji vrijednosti Maslow (1959, 1982; prema Ajduković, 1989) dijeli vrijednosti na:

1. B-vrijednosti (engl. being) – više vrijednosti, vrijednosti rasta, samoaktualizacije;

2. D-vrijednosti (engl. deficiency) – niže vrijednosti, vrijednosti koje proizlaze iz nedostatka nečega, kao što su npr. vrijednosti koje se baziraju na fiziološkim potrebama.

Prema kriteriju oblast života na koju se vrijednosti odnose, Allport, Vernon i Lindsey (1960; prema Ajduković, 1989) iznose klasifikaciju koja je izvršena na osnovi Sprangerove tipologije ličnosti, prema kojoj vrijednosti dijele na: teoretske (spoznaja, istina), ekonomske (korist), estetske (ljepota), socijalne u užem smislu (humanost), političke (moć i vlast), religiozne.

Osim navedenih kriterija Pantić (1973; prema Ajduković, 1989) navodi više mogućih kriterija klasifikacije vrijednosti:

1. porijeklo vrijednosti (individualne, institucionalne);
2. specifična funkcija vrijednosti u životu pojedinca (prilagođavanje u užem smislu, ego obrana, spoznajna funkcija, funkcija samoaktualizacije);
3. stupanj općenitosti vrijednosti (specifične preferencije, uvjerenja i akcije, odnosno generalizirani stavovi, životne filozofije);
4. stupanj usvojenosti, prihvaćenosti vrijednosti (deklarirane vrijednosti koje održavaju socijalnu poželjnost, stvarne vrijednosti koje upravljaju ponašanjem);
5. stupanj udaljenosti od subjekta (konkretne koje su emocionalno važne subjektu i apstraktne koje su udaljene od subjekta, one na koje se gleda s distance);
6. lokacija vrijednosti (subjektne, objektne);
7. način operacionalizacije, uloga vrijednosti u istraživanju kao varijable (vrijednosti kao nezavisne varijable, kao posredujuće varijable, kao zavisne varijable).

Analizirajući sve ove navedene klasifikacije mogla bi se nametnuti ideja o mogućnosti formiranja klasifikacije koja bi se zasnivala na većem broju kriterija. Tako bi unutar pojedinih kategorija mogli izvršiti podjele i s obzirom

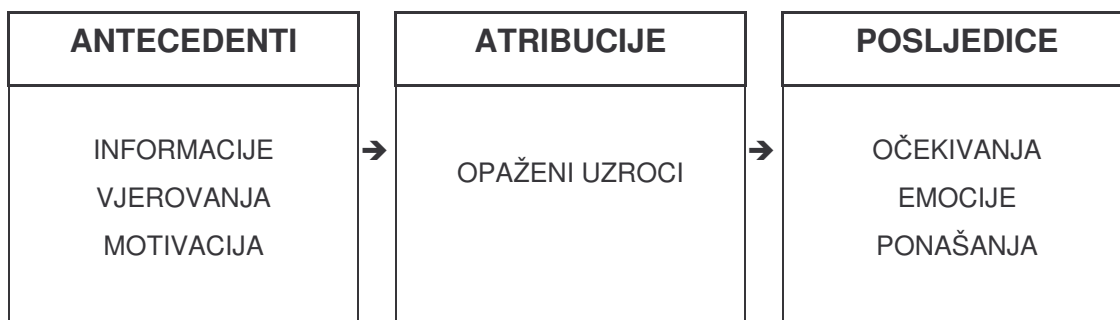
na stupanj usvojenosti, s obzirom na sadržaj vrijednosti, itd. Međutim, postavlja se pitanje da li bi na taj način i do te mjere raščlanjena klasifikacija imala smisla (Ajduković, 1989).

1.3. ATRIBUCIJSKE TEORIJE

Prema atribucijskim teorijama čovjek je aktivni promatrač zbivanja oko sebe, motiviran da ta zbivanja objasni, kako bi bolje razumio i lakše se snalazio u složenoj realnosti koja ga okružuje. Stoga pojedinac daje uzročna objašnjenja događaja oko sebe, a ta objašnjenja i zaključci do kojih dolazi, utječu na njegova očekivanja, emocije i ponašanja. Ovaj proces se može shematski prikazati u obliku općeg modela atribuiranja, u kojem je istaknuta medijatorna uloga uzročnih atribucija u odnosu na antecedente i posljedice atribucija (Slika 1.1.)

SLIKA 1.1. OPĆI MODEL ATRIBUIRANJA

(Kelley i Michela,1980., prema Kamenov 1991.)

Razlikujemo antecedente i posljedice atribuiranja. Na strani antecedenata određene informacije o ponašanju i okolnosti njegovog pojavljivanja koriste se za zaključivanje o uzrocima tog ponašanja. S druge strane, posljedice takvog atribuiranja mogu biti različita ponašanja, emocionalni doživljaji i očekivanja. Unutar ovog područja istraživači zainteresirani za kognitivne procese usmjerili

su se prvenstveno na vezu između antecedenata i atribucija, a oni zainteresirani za dinamiku ponašanja na vezu između atribucija i posljedica.

Jedno od užih područja unutar atribucijskog pristupa je atribucija postignuća. Taj model je sveobuhvatan i kompleksan (organiziran u skladu sa općim modelom atribucije), a glavni nositelj tog modela je Bernard Weiner. S obzirom na sveobuhvatnost taj model će biti nešto detaljnije prikazan.

1.3.1. TEORIJA ATRIBUCIJE POSTIGNUĆA

Atribucijski model postignuća se temelji na pretpostavci da su kognitivne i emocionalne reakcije na uspjeh ili neuspjeh na nekom zadatku ovisne o objašnjenjima koje osoba koristi da bi objasnila zašto je došlo do takvog ishoda aktivnosti. Kognitivne i emocionalne reakcije utječu na buduće prema postignuću usmjereno ponašanje.

1.3.1.1. ANTECEDENTI

Antecedente atribucija predstavljaju informacije, vjerovanja i motivacija.

A) INFORMACIJE

Informacije se sistematiziraju prema tri osnovna izvora (Kelley, prema Kamenov, 1991.):

1. podudarnost ponašanja ili ishoda pojedinca sa ponašanjem ili ishodom drugih ljudi u istoj situaciji (konsenzus)
2. dosljednost ponašanja ili ishoda u odnosu na ponašanje ili ishode u sličnim situacijama u prošlosti (konzistentnost)
3. jedinstvenost određenog ponašanja ili ishoda za određenu situaciju (distinktivnost)

B) VJEROVANJA

U situacijama kada je manja dostupnost informacija o nekom događaju atribuiranje je više pod utjecanjem očekivanja i pretpostavki koje Kelley naziva uzročnim shemama, a Weiner također smatra da utječu na proces socijalnog suđenja. Uzročne sheme predstavljaju relativno trajna i naučena vjerovanja pojedinca o odnosu promatranog ishoda i opaženih uzroka tog događaja.

Razlikuju se dva tipa uzročnih shema:

1. shema dovoljnosti-ako se vjeruje da je za uspjeh u određenoj situaciji dovoljan samo jedan uzrok (npr. ili sposobnost ili zalaganje)
2. shema nužnosti-ako se vjeruje da je za uspjeh u određenoj situaciji potrebno djelovanje više uzroka (npr. i sposobnost i zalaganje)

C) MOTIVACIJA

Prema Weinerovoj teoriji atribucije postignuća potreba za razumijevanjem je glavni pokretač motivacije.

Potreba za razumijevanjem često dovodi do atribucijskih pitanja, a istraživanja su pokazala da se ona postavljaju:

1. češće nakon neuspjeha nego uspjeha
2. češće nakon neočekivanih nego očekivanih događaja
3. u slučaju velike subjektivne važnosti

Svrha takvih pitanja nije samo potreba za razumijevanjem nego i orijentacija za buduće aktivnosti. Prema tome, pojedinac ne atribuiru uvijek nego samo kad je motiviran nekim faktorima.

1.3.1.2. ATRIBUCIJE

U članku Weinerja i suradnika (1971; prema Kamenov, 1991.) navodi se da su za ishod neke prema postignuću usmjerene aktivnosti najodgovornije 4 vrste atributa: sposobnosti, zalaganje, težina zadatka i sreća. Te 4 skupine objašnjenja

koriste se za objašnjavanje prošlih ishoda i predviđanje budućih ishoda aktivnosti usmjerenih prema postignuću. Kasnija istraživanja su potvrdila da gornje 4 skupine atributa imaju najopćenitije značenje. No osim njih otkriven je i niz drugih bitnih odrednica uspjeha/neuspjeha, a neke od važnijih su (Kamenov, 1991.) :

- drugi (obitelj, učenici, nastavnici)
- motivacija (pažnja, interes)
- potrebne karakteristike (navike, stavovi)
- fiziološki procesi (raspoloženje, zdravlje, zrelost)

Mjesto uzročnosti je prva dimenzija u Weinerovoj klasifikaciji atributa i ona odgovara Rotterovom mjestu kontrole. Rotter (1954; prema Woolfolk, 1995) je smatrao da ljudi koji imaju unutrašnje mjesto kontrole vjeruju da su sami odgovorni za svoju sudbinu. Takvi ljudi preferiraju situacije u kojima ih njihova vještina i zalaganje mogu dovesti do uspjeha. Ljudi sa vanjskim mjestom kontrole (vjeruju da drugi ljudi i vanjski činitelji upravljaju njihovim životima) preferiraju situacije u kojima sreća ili slučaj određuje ishod.

Druga dimenzija koju navodi Weiner je dimenzija stabilnosti, a odnosi se na promjenjivost uzroka tijekom vremena.

Rosenbaum je 1972. (prema Kamenov, 1991.) imenovao treću dimenziju – namjera. Uvođenjem te dimenzije bilo je moguće razlikovati npr. raspoloženje i trenutno zalaganje. Ta dva uzroka pripadaju u kategoriju unutrašnjih i nestabilnih faktora, ali se razlikuju po namjeri (raspoloženje nije namjerno, a trenutno zalaganje jest). Weiner je 1979. (prema Kamenov, 1991.) preimenovao ovu treću dimenziju u podložnost kontroli.

SLIKA 1.2. Trodimenzionalna klasifikacijska shema atributa uspjeha i neuspjeha (Weiner, 1979; prema Kamenov, 1991.)

	UNUTRAŠNJI		VANJSKI	
	STABILNI	NESTABILNI	STABILNI	NESTABILNI
NEPODLOŽNI KONTROLI	sposobnost	raspoloženje	težina zadatka	sreća
PODLOŽNI KONTROLI	tipično zalaganje	trenutno zalaganje	nastavnik	trenutna pomoć drugih

1.3.1.3. POSLJEDICE

Uzročno objašnjavanje postignuća ima važan utjecaj na očekivanje buduće uspješnosti, emocionalno doživljavanje i buduće ponašanje usmjereno prema postignuću.

A) OČEKIVANJE

Istraživanja su pokazala da je očekivanje budućeg uspjeha ili neuspjeha primarno povezano s dimenzijom stabilnosti iz čega proizlaze tri zaključka:

1. ako se ishod pripisuje stabilnom uzroku, taj će se ishod očekivati s većom sigurnošću
2. ako se ishod pripisuje nestabilnom uzroku, očekivanje će ili ostati nepromijenjeno ili će se razlikovati od prošlih očekivanja
3. s većom sigurnošću će se očekivati ponavljanje ishoda pripisanog stabilnim uzrocima, nego ishoda pripisanim nestabilnim uzrocima

B) EMOCIJE

Weiner i sur. (1979.) su utvrdili postojanje dvije vrste emocija. Prvu skupinu čine emocije ovisne o ishodu, a neovisne o atributima (npr. sreća i zadovoljstvo nakon uspjeha i neraspoloženje nakon neuspjeha). Drugu skupinu čine emocije povezane sa specifičnim atributima (npr. samopouzdanje ako je ishod pripisan sposobnosti). Pokazalo se da su dimenzije lokusa kontrole i stabilnosti donekle povezani sa emocionalnim reakcijama. Tako se osjećaji vezani uz samopoštovanje (npr. ponos i samopouzdanje nakon uspjeha) javljaju ako je ishod pripisan unutarnjim faktorima, dok se pripisivanje negativnih ishoda stabilnim unutarnjim faktorima (npr. sposobnosti) povezuje sa depresijom, odustajanjem ili bespomoćnošću.

C) PONAŠANJE

Pretpostavlja se da očekivanje i emocije određuju kasnije ponašanje ljudi. Ovisno o doživljenom ishodu i atribuciji njegovog uzroka, pojedinac će odlučiti da li će ponovo poduzeti takvu ili sličnu aktivnost i sa kakvim intezitetom i ustrajnošću će je izvoditi. Ispitivanje Weinerja i Surada 1974. (prema Kamenov, 1991.) je pokazalo da osobe s visokim motivom za postignućem postižu bolji rezultat kada prethodni neuspjeh atribuiraju nedovoljnom zalaganju, nego osobe s niskim motivom postignuća koje atribuiraju neuspjeh nedostatku sposobnosti. Osim ponašanja samog izvođača, jedna od posljedica atribuiranja je i ponašanje promatrača prema promatranoj osobi. Pri tome je najvažnija dimenzija podložnosti kontroli. Opaža li promatrač da je uzrok negativnog ishoda podložan kontroli promatrane osobe, to će kod njega izazvati bijes i ljutnju na tu osobu dok će pripisivanje negativnog ishoda uzroku nepodložnom kontroli u promatraču izazvati sažaljenje te će to direktno utjecati na procjenu te osobe, moguće simpatije ili pomaganje toj osobi. Istraživanja su pokazala da ni djeca ni odrasli ne vole učenike koji se ne zalažu dovoljno te da neuspjeh pripisan nedovoljnom zalaganju izaziva antipatije.

Također, neke od najčešće ispitivanih posljedica atribuiranja su vezane uz depresiju i naučenu bespomoćnost. Depresivne osobe opažaju da njihove akcije ne utječu na ishod njihovog postignuća, a neuspjeh objašnjavaju stabilnim, unutarnjim i globalnim uzrocima. To dovodi do niskog očekivanja uspjeha u raznim područjima i gubitka samopouzdanja.

1.4. RATNA DOGAĐANJA

Rat je nesumnjivo jedno od najtežih životnih iskustava za svakog čovjeka jer ugrožava njegov život i imovinu, sadašnjost i budućnost. Rat kao kolektivna stresna situacija ima niz zajedničkih karakteristika s prirodnim katastrofama (potresi ili poplave) no postoje i neke bitne psihološke razlike. Istraživanja su pokazala da kod 80 % žrtava postoje dugotrajne, a kod mnogih i trajne promjene u doživljavanju i ponašanju kada su katastrofe izazvane ljudskim djelovanjem poput rata, nasilja i terorizma. Psihološke posljedice ratnih katastrofa su to teže što je više ljudi njima pogođeno, što su veća razaranja i gubitak ljudskih života te što je više ranjenih i raseljenih osoba.

Načini na koje smo se nosili sa problemima i stresovima mirnodopskog života nisu više efikasni. Čitav sustav ponašanja, vjerovanja, mišljenja i doživljavanja je ugrožen i neprimjeren situaciji. U takvim situacijama ljudi djelomično ili u potpunosti gube kontrolu nad vlastitim životom. Društveni odnosi su također poremećeni, nisu izvor stabilnosti pojedincu, već su daljnji izvor stresa.

Osobito je bila psihološki teška situacija na ovim prostorima gdje se rat vodio među dojučerašnjim susjedima, pa čak i rođacima. Takve situacije su izazivale mnogo teže i kvalitativno različite psihološke posljedice.

Slične su posljedice utvrđene i kod ljudi koji su ratne posljedice vidjeli samo na televiziji jer su i oni bili prisiljeni suočiti se s činjenicom da postoje ljudi koji čine takve strahote i da žive blizu nas. Ipak, treba naglasiti da nisu sve

psihološke posljedice rata negativne. Snažno domoljublje i osjećaj zajedništva je ujedinilo ljude u naporu da se savlada neprijatelj.

Iako rat pogađa cijelu populaciju zemlje u ratu, ipak postoje dijelovi te populacije koji su posebno ugroženi. To su oni kojima je rat direktno narušio način života odnosno oni koji su direktnije bili izloženi ratnom stresu (oni koji su prije rata živjeli na područjima koja su bila za vrijeme Domovinskog rata okupirana). Oni su ipak proživjeli intenzivniji i dugotrajniji stres nego populacija koja je živjela na područjima koja nisu bila pod okupacijom.

Kategorije stanovništva po stupnju ugroženosti ratom su slijedeće:

1. Oni koji žive na području koje nije direktno zahvaćeno ratom, npr. Zagreb, i tu je najmanja razina ugroženosti
2. Oni koji su prebjegli iz ratom ugroženih područja
3. Oni koji žive na ratom zahvaćenom području ili na okupiranom području. Ove su osobe najviše ugrožene, kako fizički, tako i psihički (Žužul, Raboteg, 1992).

Kod populacije koja je prošla kroz ratni stres česti su poremećaji u funkcioniranju i to (Ajduković, 1993.):

socijalni: unutarobiteljski konflikti
konflikti s drugim ljudima i grupama
agresija
povlačenje
predrasude
smanjivanje prosocijalnog ponašanja
nerealna atribucija uzroka socijalnih zbivanja

psihički: teškoće kognitivnog funkcioniranja
depresija
anksioznost
pasivnost

smanjenje samopouzdanja
 promjena uvjerenja o lokusu kontrole
 nerealnost očekivanja
 psihopatologija
 promjene načina emocionalnog reagiranja
 negativizam
 promjene u samopoimanju

bihevioralni: dezorganizacija svakodnevnog funkcioniranja

sociopatologija i poremećaji ponašanja
 slabije školsko postignuće
 slabije radno postignuće
 nekorištenje raspoloživih resursa
 smanjivanje samokontrole

zdravstveni: psihosomatske teškoće

poremećaji spavanja
 poremećaji prehrane

Proživljavanje ratnog stresa mijenja mnoge ljudske stavove , vrijednosni sustav ili barem njihovu hijerarhiju te dovodi i do promjena u percepciji događaja i objašnjavanju njihovih uzroka.

1.5. UTJECAJ RATNOG STRESA NA MLADE

Posebno osjetljivu skupinu na ratni stres predstavljaju djeca, kod kojih se mogu javiti negativne psihološke i psihosomatske posljedice. Oni su naročito ugrožena skupina jer im paralelno teku dva zahtjevna procesa:

1. proces odrastanja
2. proces suočavanja sa mnogobrojnim gubicima i traumama iz predizbjegličkog perioda i perioda iseljenja te prilagodba novim

životnim okolnostima (Ajduković, 1993).

Također su posebno ranjivi jer nemaju iskustva u sučeljavanju sa stresnim događajima. Pomanjkanje iskustva može prouzrokovati i preuveličavanje problema i nemogućnost savladavanja stresnih situacija.

Osjetljivost djece Flynn i Chalmers (1980.) objašnjavaju time što djeca imaju slabije razvijene strategije suočavanja (Sowder, 1985).

Jonjić (1991.) tvrdi da su djeca više od odraslih vezana za socijalnu okolinu i da su njihove osobne granice šire i propusnije. Bespomoćnost odraslih se širi i na njih, a nestanak poznate okoline im je veći problem nego odraslima.

Niti među djecom nisu svi podjednako ugroženi. Razlike su brojne i ovise o mnogim faktorima. Tako većina autora nalazi da su u dobi od 6-11 godine dječaci podložniji ratnom stresu od djevojčica, a u dobi adolescencije dječaci postaju nešto otporniji od djevojčica (Živčić, 1992).

Garmezy (1988.) navodi da istraživanja pokazuju najveću ugroženost adolescenata, a po nekima i djece predškolskog uzrasta (Živčić, 1992.).

Unutar adolescencije, nerijetko snižavanje samopoštovanja, ovisnost o društvu vršnjaka, konflikti s roditeljima i druge karakteristike ovog perioda nimalo ne pomažu u izvanrednim situacijama koje traže veliku mogućnost prilagodbe. Adolescentima često već njihovi svakodnevnih problemi zahtijevaju angažiranje raspoloživih potencijala prilagodbe i svi neuobičajeni stresori ih veoma opterećuju. Intrapsihički konflikti koji odražavaju dinamičnost procesa samopoimanja čine adolescente ranjivijima od djece prethodnih razvojnih dobi (Lacković-Grgin, 1994). Ta je ranjivost značajan medijator stresnih događaja, čini ih manje spremnima za suočavanje sa teškim i neočekivanim stresovima.

Ispitanici, koji su sad u razdoblju adolescencije, za vrijeme rata su bili u predadolescentskom razdoblju i najvažniju ulogu u njihovim životima su imale obitelji. Zbog dječjih ograničenih iskustava i djelovanja stresora (npr. odvojenost od roditelja) važna je bila socijalna podrška u krugu obitelji koja je

mogla pomoći djetetu u prevladavanju stresnih posljedica ratnih zbivanja. Oni su mogli djetetu pomoći u interpretaciji stresnog događaja, u iskazivanju osjećaja koje su ti događaji u njemu probudili te su mogli takve osjećaje ublažiti, učiniti podnošljivima. Ukoliko su se roditelji uspješno nosili sa stresom i djeca su stekla dojam da mogu savladati teškoće. Djecu je trebalo informirati o svemu što se dogodilo i zašto, na način primjeren uzrastu jer sigurno su vidjeli strahote putem medija pa im je bila i bitna takva podrška i objašnjenje od roditelja (prema Hobfoll i sur; Krizmanić, 1993). Dakle, važno je bilo da su se djeci pokazivala pozitivna očekivanja odraslih tako da su i sami od sebe mogla očekivati uspješno savladavanje teškoća. Djeca koja su imala od bliskih ljudi ovakav način podrške osjetila su i manje posljedice traumatskih događaja. Ipak, treba voditi računa da nemaju sva djeca podjednako kvalitetne odnose sa roditeljima niti su svi roditelji podjednako u stanju pružiti podršku djetetu.

Ispitivanje Biggioggero (prema Arcel, 1994) je pokazalo da su djeci potrebni i internalni instrumenti (samopouzdanje i ljubav) i eksternalni instrumenti poput obrazovanja i potrebne infrastrukture (škole) da bi ih se vratilo u normalni život. Prema kognitivnom modelu stresa posljedice djelovanja stresora ovise o procjeni opasnosti tog stresora za pojedinca. Djeca se pri ocjenjivanju koriste informacijama koje dobivaju promatranjem ponašanja značajnih odraslih prema stresoru. To znači da će dijete procijeniti neki događaj dobroćudnim ako opaža da taj događaj ne uznemirava njegove roditelje odnosno da se oni bez većih problema nose s njim. To se vidi i iz istraživanja koja pokazuju da se mala djeca mogu lakše nositi s ratnim stresom i progonstvom ako im roditelji pružaju i dalje osjećaj stabilnosti, trajnosti i vlastite kompetentnosti. Djeca mogu uspješno prevladati utjecaj jakih stresora bez većih posljedica, ali samo ako su na snazi protektivni faktori.

Dakle, djeca koja su prošla kroz traumatska iskustva ne moraju pokazivati poremećaje. Takvo iskustvo može biti integrirano u životni put pojedinca i potaknuti razvoj (prema Kocijan-Hercigonja; Arcel, 1998).

Ispitanici u ovom istraživanju su bili starosti od 15-19 godina odnosno u razdoblju kreiranja vlastitog identiteta te emocionalnog i intelektualnog sazrijevanja. U tom razdoblju mladi traže pozitivne modele, podršku i pouzdani sustav vrijednosti sa što manje frustracija. U tom procesu najvažniji faktori su društvo, stavovi i vrijednosti okoline u kojoj žive, dakle trenutni utjecaji.

Ovim istraživanjem se željelo ispitati s kakvim se problemima susreću adolescenti koji žive u povratničkim sredinama te ispitati njihov sustav vrijednosti i atribuiranje uspjeha u životu. Također ih se uspoređivalo s populacijom adolescenata koji žive u mjestima koja nisu bila direktno zahvaćena ratom.

2. CILJ I PROBLEMI

Cilj ovog istraživanja je bio ispitati razlike u percipiranju problema, vrijednosnom sustavu i atribuiranju uspjeha između adolescenata različitog spola koji žive na području koje je bilo zahvaćeno ili nezahvaćeno ratom. Područja zahvaćena ratom predstavljaju područja koja su bila bombardirana i okupirana za vrijeme rata.

U skladu s ciljem istraživanja postavljeni su slijedeći problemi:

1. Ispitati postoje li razlike u percipiranju problema između muških i ženskih adolescenata iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja
2. Ispitati postoje li razlike u vrijednosnom sustavu između muških i ženskih adolescenata iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja
3. Ispitati postoje li razlike u atribuiranju uspjeha između muških i ženskih adolescenata iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja

3. METODA

U ovom radu se koristi dio podataka prikupljenih u istraživanju "Potrebe i problemi mladih" (Kamenov , Lugomer-Armano, Ljubotina , 2002.). Odabrani su podaci 190 ispitanika koji su odgovarali kriteriju potrebnom za ovo istraživanje.

3.1. ISPITANICI

Ispitivanje je provedeno na ukupno 190 učenika srednjih škola iz 9 različitih hrvatskih gradova (podjednakih po veličini) koji su bili podijeljeni u dvije grupe i to: 97 ispitanika koji pohađaju školu na područjima koja su bila zahvaćena ratom i 93 ispitanika koji pohađaju školu na područjima koja nisu bila zahvaćena ratom.

Istraživanjem su obuhvaćeni adolescenti oba spola u dobnom rasponu od 15 do 19 godina.

Tablica 3.1. Podaci o uzorku uključenom u istraživanje

	zahvaćeni ratom	nezahvaćeni ratom	ukupno
muški	47	41	88
ženski	50	52	102
ukupno	97	93	190

Mjesta u područjima koja su bila zahvaćena ratom su : Petrinja, Hrvatska Kostajnica, Topusko i Knin.

Mjesta u područjima koja nisu bila zahvaćena ratom su : Križevci, Koprivnica, Čazma, Našice i Poreč.

U prilogu 8.1. se mogu vidjeti podaci vezani uz školsko usmjerenje.

3.2. PRIBOR

U istraživanju su korišteni instrumenti konstruirani za istraživanje "Potrebe i problemi mladih" u okviru Ljetne škole nastavnika i studenata psihologije 2001.

- a) upitnik općih podataka
- b) upitnik o problemima
- c) upitnik vrijednosti
- d) upitnik atribucije uspjeha

a) UPITNIK OPĆIH PODATAKA O ISPITANIKU sastoji se od 15 glavnih pitanja kojima su prikupljeni podaci :

1. opći podaci (spol, dob, škola, usmjerenje, školski uspjeh, prebivalište)
2. podaci o obitelji (broj članova obitelji, obrazovanje roditelja, radni status roditelja, materijalni status obitelji)
3. slobodne aktivnosti
4. namjere nakon školovanja

b) UPITNIK O PROBLEMIMA sadrži 85 čestica i predstavlja skalu procjene u rasponu od 1 do 5 koja podrazumijeva procjenu intenziteta problema navedenog u čestici. Budući da se čestice upitnika o problemima prema svom sadržaju odnose na više različitih i jasno razlučivih aspekata života mladih, one su razvrstane u 11 skupina problema, odnosno upitnik je podijeljen u 11 subskala.

Tablica 3.2. Opis dobivenih kategorija problema i koeficijenti pouzdanosti pojedinih subskala (N=1170)

KATEGORIJA	ČESTICE	α
problemi odnosa u obitelji	17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 44	0,84
problemi vezani uz školovanje	14, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 82	0,87
briga za budućnost	15, 16, 79, 80, 83, 84, 85	0,82
specifični problemi lokalne zajednice	1,2, 3, 4, 13, 60, 61, 62, 63, 64	0,73
nezadovoljstvo samim sobom	6, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 53	0,70
egzistencijalna kriza	5, 7, 8, 9, 35, 36, 48, 51	0,77
nedostatak društvenih sadržaja	54, 55, 56, 57, 58, 59	0,77
problemi u intimnim odnosima	37, 38, 39, 40, 41, 42	0,72
nemogućnost osamostaljenja	65, 66, 67	0,46
nezadovoljstvo odnosom sa vršnjacima	32, 33, 34	0,65
problemi vezani uz ovisnosti	10, 11, 12	0,39

Rezultat na pojedinoj skali je dobiven zbrajanjem rezultata na pojedinim česticama podijeljen s brojem čestica.

Zadatak ispitanika je zaokružiti vrijednost na skali koja označava u kojoj se mjeri navedeni problem odnosi na njega. Pri tome vrijednost 1 znači "to za mene uopće nije problem", a vrijednost 5 znači "to mi predstavlja velik problem". Uz to se ispitaniku nudi mogućnost da umjesto procjene u rasponu od 1 do 5 zaokruži x što znači da se navedeni problem uopće ne odnosi na njega, odnosno označava irelevantnost tog problema za ispitanika.

c) UPITNIK VRIJEDNOSTI se sastoji od 18 čestica u obliku tvrdnji. Pri konstruiranju se pokušala zahvatiti podjednaka zastupljenost različitih vrsta vrijednosti koje su relevantne posebno za mladu populaciju. Zbog toga su se koristile općenite tvrdnje od kojih svaka predstavlja jednu od subkategorija osnovnih vrijednosti.

U upitniku aktualnih vrijednosti zadatak ispitanika je bio da na skali u rasponu od 1 do 5 procijeni koliko je njemu osobno važno ono što je opisano u tvrdnji pri čemu 1 znači "uopće mi nije važno", a 5 "jako mi je važno".

d) UPITNIK ATRIBUCIJE USPJEHA sadrži 25 čestica. Upitnik je konstruiran s ciljem da mjeri 6 općih faktora kojima mladi pripisuju ostvarenje svojih životnih ciljeva tj. "uspjeh u životu".

Tablica 3.3. Opis faktora i koeficijenti pouzdanosti pojedinih subskala
(N=1170)

FAKTOR	ČESTICE	α
sposobnosti i znanja	1, 7, 21, 24	0,69
upornost	3, 8, 13, 14	0,79
socijalna podrška	5, 12, 16, 19	0,60
moral i poštenje	4, 9, 17, 18	0,80
sudbina i sreća	2, 10, 20	0,53
snalažljivost	6, 11, 15, 22, 23, 25	0,68

Rezultat na pojedinoj skali je dobiven zbrajanjem rezultata na pojedinim česticama podijeljen s brojem čestica.

Zadatak ispitanika je da uz svaku tvrdnju označi njezinu važnost za ostvarenje vlastitih vrijednosti. Stupanj slaganja se izražava na ljestvici od 1 do 5 pri čemu 1 znači "uopće se ne slažem", a 5 "u potpunosti se slažem".

Potrebno je naglasiti da je psihometrijska evaluacija upitnika o problemima, vrijednostima i atribuciji uspjeha u tijeku.

3.3. POSTUPAK

Ispitivanje je provedeno grupno, po razrednim odijeljenjima, tijekom jednog školskog u svibnju 2001. godine.

U svakom razredu ispitivanje se odvijalo na slijedeći način:

Ispitivač se na početku predstavio ispitanicima te im pročitao opću uputu vezanu uz svrhu istraživanja. Posebno im je naglašeno da je istraživanje anonimno i da je bitno da daju iskrene odgovore i da budu samostalni pri ispunjavanju upitnika. Objasnjeno im je i kako trebaju odgovarati na pitanja u pojedinim upitnicima (upute se nalaze na vrhu svakog upitnika). i da je bitno da odgovore na sva pitanja. Ispitivač je svim ispitanicima rekao da potraže njegovu pomoć u slučaju nejasnoća te je pojedinačno odgovarao na njihova pitanja. Nakon što je pojedini ispitanik završio sa odgovaranjem ispitivač bi provjerio da li je odgovoreno na sva pitanja i u slučaju da nije, zamolio bi ispitanika da odgovori na propuštena. Ispitanicima je na kraju zahvaljeno na sudjelovanju u istraživanju.

4. REZULTATI

Obrada podataka je izvršena programom SPSS .
Pri obradi su upotrijebljene statističke metode:

- χ^2 test za ispitivanje razlika po kontrolnim varijablama (iz upitnika općih podataka) između adolescenata s ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja
- dvosmjerna analiza varijance prilikom ispitivanja razlika u percipiranju 11 kategorija problema između muških i ženskih adolescenata s ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja
- dvosmjerna analiza varijance prilikom ispitivanja razlika u aktualnim vrijednostima između muških i ženskih adolescenata s ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja
- dvosmjerna analiza varijance prilikom ispitivanja razlika s obzirom na 6 faktora atribucije uspjeha između muških i ženskih adolescenata s ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja

4.1. USPOREDBA UZORAKA PO KONTROLNIM VARIJABLAMA

Na početku obrade rezultata napravljena je usporedba između uzoraka adolescenata sa ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja po kontrolnim varijablama (iz upitnika općih podataka).

Posebno je važno bilo usporediti da li se ove dvije skupine ispitanika razlikuju po kontrolnim varijablama: radni odnos roditelja i materijalni status obitelji (prikaz frekvencija u tablicama 4.1.1.-4.1.3.), što bi se moglo objasniti kao posljedicom rata i potvrdilo bi da je socio-ekonomsko stanje teže u područjima koja su bila zahvaćena ratom.

Tablica 4.1. Pokazatelji statističke značajnosti razlika između uzoraka adolescenata iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja po kontrolnim varijablama

varijabla	χ^2	p
radni odnos-otac	20,355	0,000*
radni odnos-majka	6,894	0,009*
materijalni status obitelji	9,851	0,043**

*statistička značajnost na razini rizika od 1 %

** statistička značajnost na razini rizika od 5 %

Tablica 4.1.1. Frekvencija odgovora za varijablu *otac u radnom odnosu* uzorka adolescenata iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja

otac u radnom odnosu	zahvaćeni ratom	nezahvaćeni ratom	ukupno
da	56	81	137
ne	41	12	53
ukupno	97	93	190

Tablica 4.1.2. Frekvencija odgovora za varijablu *majka u radnom odnosu* uzorka adolescenata iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja

majka u radnom odnosu	zahvaćeni ratom	nezahvaćeni ratom	ukupno
da	52	67	119
ne	45	26	71
ukupno	97	93	190

Tablica 4.1.3. Frekvencija odgovora za varijablu *materijalni status obitelji* uzorka adolescenata iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja

materijalni status obitelji	zahvaceni ratom	nezahvaceni ratom	ukupno
vrlo loš	7	3	10
nešto lošiji od prosjeka	6	5	11
prosječan	67	52	119
nešto bolji od prosjeka	14	22	36
vrlo dobar	3	11	14
ukupno	97	93	190

Pregled usporedbi po ostalim kontrolnim varijablama se može vidjeti u prilogu 8.3.

Iz tablice 4.1. vidi se da se ispitanici s ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja statistički značajno razlikuju po radnom statusu oca i majke te materijalnom statusu obitelji. Razlike u radnom odnosu roditelja i u materijalnom statusu obitelji se mogu tumačiti kao posljedica ratnih događanja i očekivane su s obzirom da su područja koja su bila zahvaćena ratom još uvijek u procesu obnove, mogućnost zapošljavanja je smanjena i u skladu s time je uglavnom i lošiji materijalni status obitelji. Također se može pretpostaviti da je većini obitelji u nekoj mjeri stradala imovina za vrijeme rata.

4.2. USPOREDBA UZORAKA PO ZAVISNIM VARIJABLAMA

Kako bi se odgovorilo na probleme, odnosno provjerilo postoje li razlike između muških i ženskih adolescenata s ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja u rezultatima dobivenim na upitnicima o problemima, vrijednostima i atribuciji uspjeha proveden je niz dvosmjernih analiza varijance nacrt: 2 (ratom zahvaćeno/nezahvaćeno područje) x 2 (spol)

U tekstu će se dalje koristiti varijabla područje umjesto ratom zahvaćeno/nezahvaćeno područje .

Zbog praktičnijeg prikaza rezultata u obradi će biti prikazane samo analize varijance kod kojih postoji statistički značajna razlika, dok se pregled preostalih može vidjeti u prilogu 8.4.

Tablica 4.2. Deskriptivna statistika rezultata na skalama upitnika o problemima

									zahvaćeni				nezahvaćeni			
	zahvaćeni		nezahvaćeni		muški		ženski		muški		ženski		muški		ženski	
	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd
briga za budućnost	2,88	0,94	2,41	1,03	2,47	1,03	2,79	0,98	2,69	0,92	3,05	0,94	2,23	1,10	2,55	0,96
nedostatak društvenih sadržaja	2,50	1,03	2,47	0,99	2,38	1,08	2,57	0,94	2,29	1,05	2,69	0,99	2,48	1,12	2,46	0,89
specifični problemi lokalne zajednice	2,35	0,73	2,03	0,80	2,13	0,75	2,24	0,80	2,36	0,72	2,33	0,75	1,86	0,71	2,16	0,85
problemi vezani uz školovanje	2,23	0,90	2,27	0,78	2,33	0,81	2,20	0,86	2,27	0,88	2,20	0,93	2,38	0,75	2,19	0,79
nemogućnost osamostaljenja	2,05	1,00	1,80	0,86	1,92	0,94	1,94	0,94	2,05	0,95	2,05	1,04	1,76	0,91	1,83	0,83
problemi u intimnim odnosima	1,86	0,83	1,74	0,83	1,88	0,81	1,74	0,85	1,96	0,82	1,78	0,85	1,79	0,81	1,70	0,85
nezadovoljstvo samim sobom	1,77	0,61	1,64	0,49	1,66	0,54	1,75	0,58	1,75	0,62	1,79	0,62	1,56	0,42	1,70	0,53
egzistencijalna kriza	1,77	0,70	1,71	0,72	1,73	0,71	1,74	0,71	1,80	0,72	1,75	0,68	1,67	0,69	1,74	0,74
problemi odnosa u obitelji	1,64	0,59	1,57	0,52	1,67	0,56	1,56	0,55	1,73	0,56	1,57	0,62	1,60	0,57	1,55	0,48
problemi vezani uz ovisnosti	1,57	0,79	1,63	0,75	1,65	0,85	1,55	0,70	1,79	0,95	1,37	0,57	1,50	0,70	1,73	0,77
nezadovoljstvo odnosima s vršnjacima	1,38	0,80	1,20	0,50	1,28	0,70	1,30	0,65	1,38	0,88	1,37	0,72	1,16	0,37	1,22	0,59

4.2.1. UPITNIK O PROBLEMIMA

Statistički značajna razlika je dobivena na slijedećim skalama:

BRIGA ZA BUDUĆNOST

Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt područja i spola na rezultat na skali *briga za budućnost*. Ispitanici sa ratom zahvaćenih područja (M=2,88) imaju značajno viši rezultat od ispitanika s nezahvaćenih područja (M=2,41). Također, djevojke (M=2,79) imaju značajno više rezultate od mladića (M=2,47).

Interakcijski efekt područje-spol na rezultate nije statistički značajan.

Tablica 4.3. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na skali *briga za budućnost*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	10,588	1	10,588	11,088	0,001
spol	5,352	1	5,352	5,605	0,019
interakcija spol-područje	0,016	1	0,016	0,017	0,898

SPECIFIČNI PROBLEMI LOKALNE ZAJEDNICE

Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt područja na rezultat na skali *specifični problemi lokalne zajednice*. Ispitanici sa ratom zahvaćenih područja (M=2,35) imaju značajno viši rezultat od ispitanika sa nezahvaćenih područja (M=2,03).

Interakcijski efekt područje-spol na rezultate nije statistički značajan.

Tablica 4.4. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na skali *specifični problemi lokalne zajednice*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	5,154	1	5,154	8,855	0,003
spol	0,795	1	0,795	1,366	0,244
interakcija spol-područje	1,222	1	1,222	2,099	0,149

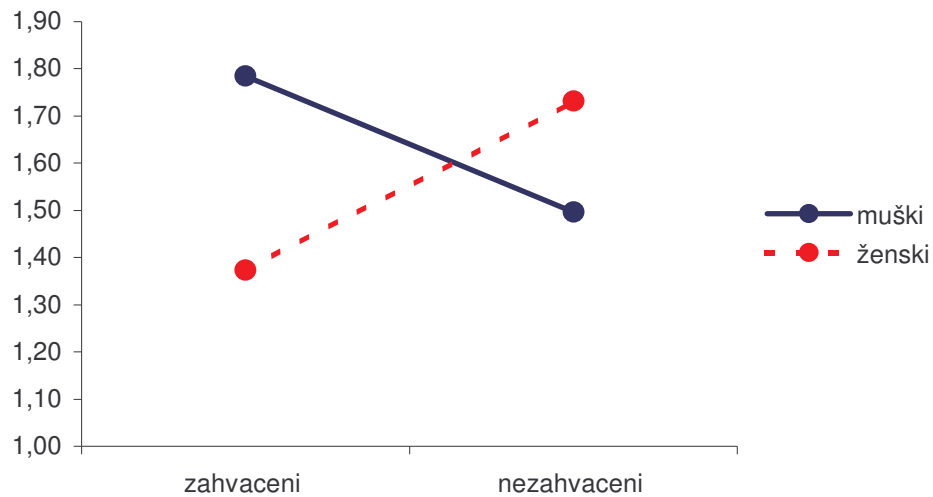
PROBLEMI VEZANI UZ OVISNOSTI

Analiza varijance nije rezultirala statističkom značajnošću niti jednog glavnog efekta na rezultate na skali *problemi vezani uz ovisnosti*. Interakcijski efekt područje-spol na rezultate je statistički značajan.

Tablica 4.5. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na skali *problemi vezani uz ovisnosti*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	0,056	1	0,056	0,097	0,755
spol	0,358	1	0,358	0,624	0,431
interakcija spol-područje	4,869	1	4,869	8,479	0,004

Slika 4.1. Grafički prikaz interakcije spol-područje na rezultatima skale *problemi vezani uz ovisnosti*

Tablica 4.5.1. T-test kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika:

Mzah-Mnez		Mzah-Žzah		Mnez-Žnez		Žzah-Žnez	
t	p	t	p	t	p	t	p
-1,596	0,114	2,600	0,011	-1,513	0,134	2,646	0,009

Uspoređena je hijerarhija kategorija problema s obzirom na područje (zahvaćeno ili nezahvaćeno ratom).

Tablica 4.6. Hijerarhija kategorija problema s obzirom na područje

kategorija problema	zahvaćeni		nezahvaćeni	
	M	rang	M	rang
briga za budućnost	2,88	1	2,41	2
nedostatak društvenih sadržaja	2,50	2	2,47	1
specifični problemi lokalne zajednice	2,35	3	2,03	4
problemi vezani uz školovanje	2,23	4	2,27	3
nemogućnost osamostaljenja	2,05	5	1,80	5
problemi u intimnim odnosima	1,86	6	1,74	6
nezadovoljstvo samim sobom	1,77	7	1,64	8
egzistencijalna kriza	1,77	8	1,71	7
problemi odnosa u obitelji	1,64	9	1,57	10
problemi vezani uz ovisnosti	1,57	10	1,63	9
nezadovoljstvo odnosima s vršnjacima	1,38	11	1,20	11

Tablica 4.7. Deskriptivna statistika rezultata na česticama upitnika o aktualnim vrijednostima

									zahvaćeni				nezahvaćeni			
	zahvaćeni		nezahvaćeni		muški		ženski		muški		ženski		muški		ženski	
	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd
biti zdrav i živjeti u skladu s prirodom	4,42	0,78	4,19	1,21	4,22	1,13	4,39	0,90	4,38	0,87	4,46	0,68	4,02	1,35	4,33	1,08
živjeti u svojoj državi među svojim narodom	3,23	1,39	2,85	1,38	3,15	1,54	2,95	1,25	3,51	1,40	2,96	1,34	2,73	1,61	2,94	1,18
dobro zarađivati, odnosno imati dosta novaca	4,24	0,89	4,25	1,01	4,33	0,93	4,17	0,96	4,32	0,89	4,16	0,89	4,34	0,99	4,17	1,02
dobro se zabavljati, uživati u životu, hrani i piću	4,02	1,08	4,16	1,01	4,25	0,97	3,95	1,09	4,23	0,89	3,82	1,21	4,27	1,07	4,08	0,97
imati vlastitu djecu i obitelj	4,09	1,13	4,38	0,97	4,10	1,17	4,34	0,94	4,02	1,21	4,16	1,06	4,20	1,14	4,52	0,78
moći planirati i znati što me očekuje u budućnosti	4,08	1,04	3,99	1,17	4,06	1,16	4,02	1,05	4,11	1,07	4,06	1,02	4,00	1,26	3,98	1,09
ostvariti obostrano poštovanje i razumijevanje s roditeljima	4,32	0,96	4,42	0,89	4,25	1,00	4,47	0,85	4,26	1,03	4,38	0,90	4,24	0,97	4,56	0,80
ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati	3,57	1,27	2,91	1,49	3,05	1,52	3,42	1,30	3,60	1,33	3,54	1,22	2,41	1,48	3,31	1,38
imati partnera s kojim ću se voljeti i koji će mi biti oslonac u životu	4,52	0,98	4,75	0,64	4,51	0,93	4,74	0,73	4,36	1,05	4,66	0,89	4,68	0,76	4,81	0,53
raditi posao koji volim i kroz koji mogu ostvariti svoje sposobnosti	4,78	0,56	4,78	0,57	4,69	0,72	4,86	0,37	4,68	0,69	4,88	0,39	4,71	0,75	4,85	0,36
imati utjecaj na događaje u svojoj okolini	3,42	1,07	3,51	1,24	3,51	1,24	3,42	1,08	3,38	1,26	3,46	0,86	3,66	1,22	3,38	1,25
biti slobodan i neovisan, samostalno donositi odluke	4,54	0,79	4,57	0,79	4,49	0,86	4,61	0,72	4,36	0,94	4,70	0,58	4,63	0,73	4,52	0,83
živjeti pošteno, poštivati zakone i biti poštovan od drugih ljudi	4,38	0,83	4,23	1,17	4,20	1,04	4,39	0,99	4,32	0,84	4,44	0,84	4,07	1,23	4,35	1,12
imati dobre i pouzdane prijatelje	4,70	0,66	4,73	0,63	4,70	0,71	4,73	0,58	4,64	0,82	4,76	0,48	4,78	0,57	4,69	0,67
pomagati drugim ljudima	4,12	0,87	3,96	0,97	4,00	1,04	4,08	0,80	4,21	0,93	4,04	0,81	3,76	1,11	4,12	0,81
završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci	4,62	0,67	4,63	0,67	4,49	0,77	4,75	0,54	4,55	0,69	4,68	0,65	4,41	0,87	4,81	0,40
biti fizički privlačan/privlačna suprotnom spolu	4,03	1,06	3,87	1,12	3,94	1,20	3,96	0,98	4,09	1,14	3,98	0,98	3,78	1,26	3,94	1,00

putovati, upoznavati nove ljude i krajeve	4,26	0,92	4,26	0,95	4,23	1,05	4,28	0,83	4,23	1,05	4,28	0,78	4,22	1,06	4,29	0,87
---	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

4.2.2. UPITNIK O AKTUALNIM VRIJEDNOSTIMA

Statistički značajna razlika je dobivena na slijedećim česticama:

ŽIVJETI U SVOJOJ DRŽAVI MEĐU SVOJIM NARODOM

Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt područja na rezultat na čestici *živjeti u svojoj državi među svojim narodom*. Ispitanici sa ratom zahvaćenih područja (M=3,23) imaju značajno viši rezultat od ispitanika sa nezahvaćenih područja (M=2,85).

Interakcijski efekt područje-spol na rezultate nije statistički značajan.

Tablica 4.8. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na čestici *živjeti u svojoj državi među svojim narodom*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	1,362	1	1,362	0,719	0,398
područje	7,475	1	7,475	3,944	0,049
interakcija spol-područje	6,826	1	6,826	3,601	0,059

DOBRO SE ZABAVLJATI, UŽIVATI U ŽIVOTU, HRANI I PIĆU

Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola na rezultat na čestici *dobro se zabavljati, uživati u životu, hrani i piću*. Mladići (M=4,25) imaju značajno više rezultate od djevojaka (M=3,95).

Interakcijski efekt područje-spol na rezultate nije statistički značajan.

Tablica 4.9. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na čestici *dobro se zabavljati, uživati u životu, hrani i piću*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	4,317	1	4,317	3,984	0,047
područje	0,999	1	0,999	0,922	0,338
interakcija spol-područje	0,584	1	0,584	0,539	0,464

PONAŠATI SE U SKLADU S NAČELIMA SVOJE VJERE I DUHOVNO SE IZGRAĐIVATI

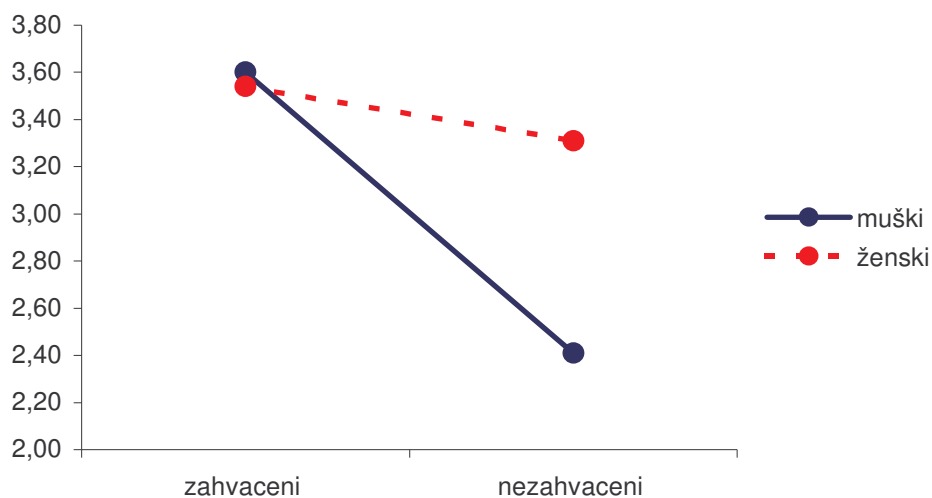
Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt područja i spola na rezultat na čestici *ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati*. Ispitanici sa ratom zahvaćenih područja ($M=3,57$) imaju značajno viši rezultat od ispitanika sa nezahvaćenih područja ($M=2,91$). Također, djevojke ($M=3,42$) imaju značajno više rezultate od mladića ($M=3,05$).

Interakcijski efekt područje-spol na rezultate je statistički značajan.

Tablica 4.10. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na čestici *ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	8,258	1	8,258	4,534	0,035
područje	23,531	1	23,531	12,92	0,000
interakcija spol- područje	10,604	1	10,604	5,822	0,017

Slika 4.2. Grafički prikaz interakcije spol-područje na rezultatima čestice *ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati*

Tablica 4.10.1. T-test kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika:

Mzah-Mnez		Mzah-Žzah		Mnez-Žnez		Žzah-Žnez	
t	p	t	p	t	p	t	p
-3,940	0,000	0,216	0,830	-2,999	0,003	-0,901	0,370

RADITI POSAO KOJI VOLIM I KROZ KOJI MOGU OSTVARITI SVOJE SPOSOBNOSTI

Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola na rezultat na čestici *raditi posao koji volim i kroz koji mogu ostvariti svoje sposobnosti*.

Djevojke (M=4,86) imaju značajno više rezultate od mladića (M=4,69).

Interakcijski efekt područje-pol na rezultate nije statistički značajan.

Tablica 4.11. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na čestici *raditi posao koji volim i kroz koji mogu ostvariti svoje sposobnosti*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	1,346	1	1,346	4,26	0,040
područje	0,000	1	0,000	0,002	0,964
interakcija spol-područje	0,043	1	0,043	0,136	0,713

BITI SLOBODAN I NEOVISAN, SAMOSTALNO DONOSITI ODLUKE

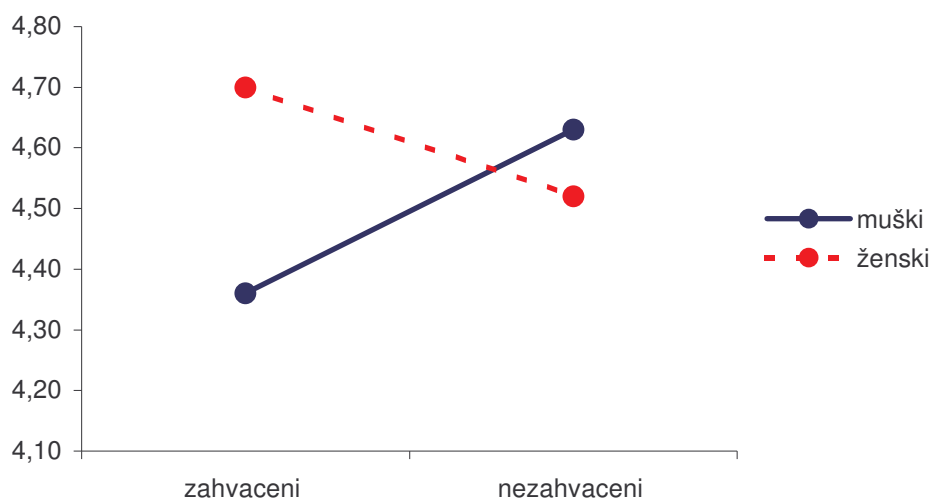
Analiza varijance nije rezultirala statističkom značajnošću niti jednog glavnog efekta na rezultate na čestici *biti slobodan i neovisan, samostalno donositi odluke*.

Interakcijski efekt područje-pol na rezultate je statistički značajan.

Tablica 4.12. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na čestici *biti slobodan i neovisan, samostalno donositi odluke*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	0,588	1	0,588	0,96	0,328
područje	0,099	1	0,099	0,162	0,688
interakcija spol-područje	2,419	1	2,419	3,953	0,048

Slika 4.3. Grafički prikaz interakcije spol-područje na rezultatima čestice *biti slobodan i neovisan, samostalno donositi odluke*

Tablica 4.12.1. T-test kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika:

Mzah-Mnez		Mzah-Žzah		Mnez-Žnez		Žzah-Žnez	
t	p	t	p	t	p	t	p
1,497	0,138	-2,143	0,035	0,698	0,487	-1,272	0,206

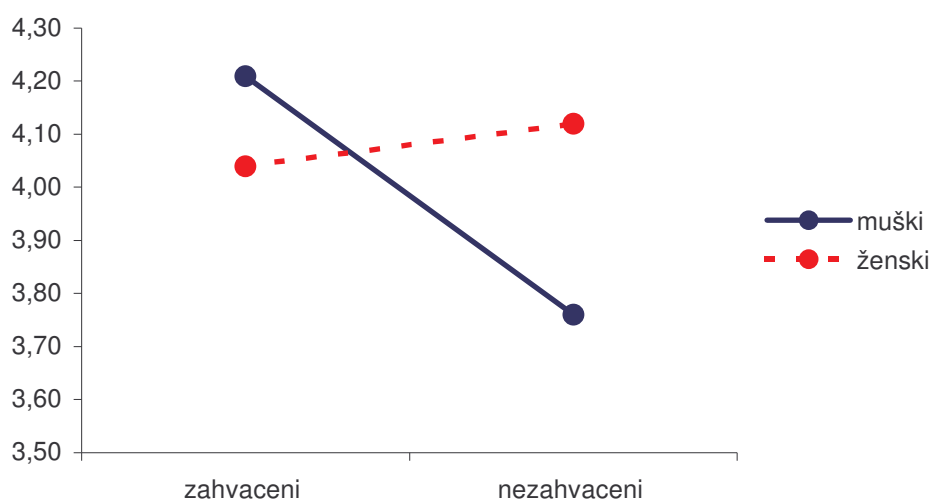
POMAGATI DRUGIM LJUDIMA

Analiza varijance nije rezultirala statističkom značajnošću niti jednog glavnog efekta na rezultate na čestici *pomagati drugim ljudima*. Interakcijski efekt područje-spol na rezultate je statistički značajan.

Tablica 4.13. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na čestici *pomagati drugim ljudima*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	0,410	1	0,410	0,493	0,484
područje	1,712	1	1,712	2,059	0,153
interakcija spol-područje	3,334	1	3,334	4,010	0,047

Slika 4.4. Grafički prikaz interakcije spol-područje na rezultatima čestice *pomagati drugim ljudima*

Tablica 4.13.1. T-test kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika:

Mzah-Mnez		Mzah-Žzah		Mnez-Žnez		Žzah-Žnez	
t	p	t	p	t	p	t	p
-2,096	0,039	0,978	0,330	-1,803	0,075	0,471	0,638

ZAVRŠITI ŠKOLU, STJECATI NOVA ZNANJA I BITI DOBAR STRUČNJAK U SVOJOJ STRUCI

Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola na rezultat na čestici *završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci*. Djevojke ($M=4,75$) imaju značajno više rezultate od mladića ($M=4,49$). Interakcijski efekt područje-spol na rezultate nije statistički značajan.

Tablica 4.14. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na čestici *završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	3,183	1	3,183	7,353	0,007
područje	0,001	1	0,001	0,003	0,955
interakcija spol- područje	0,835	1	0,835	1,929	0,167

Uspoređena je hijerarhija aktualnih vrijednosti s obzirom na područje.

Tablica 4.15. Hijerarhija aktualnih vrijednosti s obzirom na područje

čestice	zahvaćeni		nezahvaćeni	
	M	rang	M	rang
raditi posao koji volim i kroz koji mogu ostvariti svoje sposobnosti	4,78	1	4,78	1
imati dobre i pouzdane prijatelje	4,70	2	4,73	3
završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci	4,62	3	4,63	4
biti slobodan i neovisan, samostalno donositi odluke	4,54	4	4,57	5
imati partnera s kojim ću se voljeti i koji će mi biti oslonac u životu	4,52	5	4,75	2
biti zdrav i živjeti u skladu s prirodom	4,42	6	4,19	11
živjeti pošteno, poštivati zakone i biti poštovan od drugih ljudi	4,38	7	4,23	10
ostvariti obostrano poštovanje i razumijevanje s roditeljima	4,32	8	4,42	6
putovati, upoznavati nove ljude i krajeve	4,26	9	4,26	8
dobro zarađivati, odnosno imati dosta novaca	4,24	10	4,25	9
pomagati drugim ljudima	4,12	11	3,96	14
imati vlastitu djecu i obitelj	4,09	12	4,38	7
moći planirati i znati što me očekuje u budućnosti	4,08	13	3,99	13
biti fizički privlačan/privlačna suprotnom spolu	4,03	14	3,87	15
dobro se zabavljati, uživati u životu, hrani i piću	4,02	15	4,16	12
ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati	3,57	16	2,91	17
imati utjecaj na događaje u svojoj okolini	3,42	17	3,51	16
živjeti u svojoj državi među svojim narodom	3,23	18	2,85	18

Tablica 4.16. Deskriptivna statistika rezultata na skalama upitnika o atribucijama uspjeha

	zahvaćeni		nezahvaćeni		muški		ženski		zahvaćeni				nezahvaćeni			
									muški		ženski		muški		ženski	
	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd
upornost	4,69	0,43	4,63	0,59	4,57	0,54	4,74	0,48	4,56	0,51	4,82	0,29	4,58	0,59	4,66	0,60
sposobnosti i znanja	4,42	0,53	4,28	0,69	4,37	0,59	4,34	0,64	4,43	0,53	4,41	0,55	4,31	0,66	4,26	0,72
socijalna podrška	4,35	0,57	4,24	0,64	4,20	0,64	4,39	0,57	4,28	0,66	4,42	0,48	4,10	0,61	4,36	0,65
moral i poštenje	4,15	0,83	4,17	0,79	4,03	0,83	4,28	0,77	4,15	0,85	4,26	0,81	3,90	0,80	4,39	0,71
snalažljivost	3,98	0,66	3,87	0,73	4,05	0,68	3,83	0,70	4,15	0,60	3,83	0,68	3,92	0,75	3,83	0,72
sudbina i sreća	3,69	0,64	3,38	0,79	3,46	0,80	3,61	0,66	3,77	0,68	3,62	0,60	3,10	0,79	3,60	0,72

4.2.3. UPITNIK O ATRIBUCIJI USPJEHA

Statistički značajna razlika je dobivena na slijedećim skalama:

UPORNOST

Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola na rezultat na skali *upornost*. Djevojke (M=4,74) imaju značajno više rezultate od mladića (M=4,57).

Interakcijski efekt područje-spol na rezultate nije statistički značajan.

Tablica 4.17. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na skali *upornost*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	1,408	1	1,408	5,404	0,021
područje	0,217	1	0,217	0,834	0,362
interakcija spol-područje	0,370	1	0,370	1,422	0,235

SOCIJALNA PODRŠKA

Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola na rezultat na skali *socijalna podrška*. Djevojke (M=4,39) imaju značajno više rezultate od mladića (M=4,20).

Interakcijski efekt područje-spol na rezultate nije statistički značajan.

Tablica 4.18. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na skali *socijalna podrška*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	1,895	1	1,895	5,218	0,023
područje	0,700	1	0,700	1,928	0,167
interakcija spol-područje	0,184	1	0,184	0,506	0,478

MORAL I POŠTENJE

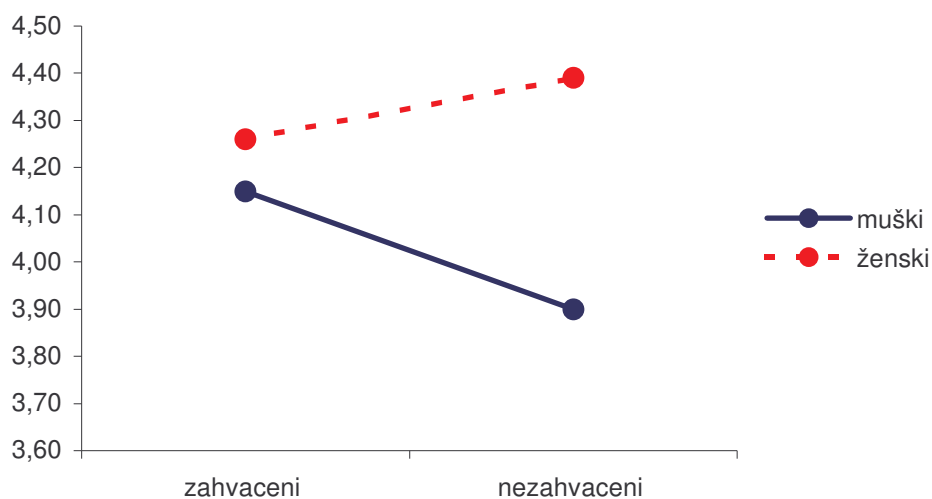
Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola na rezultat na skali *moral i poštenje*. Djevojke (M=4,28) imaju značajno više rezultate od mladića (M=4,03).

Interakcijski efekt područje-pol na rezultate je statistički značajan.

Tablica 4.19. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na skali *moral i poštenje*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	2,994	1	2,994	4,745	0,031
područje	0,006	1	0,006	0,010	0,920
interakcija spol-područje	2,737	1	2,737	4,338	0,039

Slika 4.5. Grafički prikaz interakcije spol-područje na rezultatima skale *moral i poštenje*

Tablica 4.19.1. T-test kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika:

Mzah-Mnez		Mzah-Žzah		Mnez-Žnez		Žzah-Žnez	
t	p	t	p	t	p	t	p
-1,426	0,157	-0,065	0,948	-3,133	0,002	1,517	0,132

SUDBINA I SREĆA

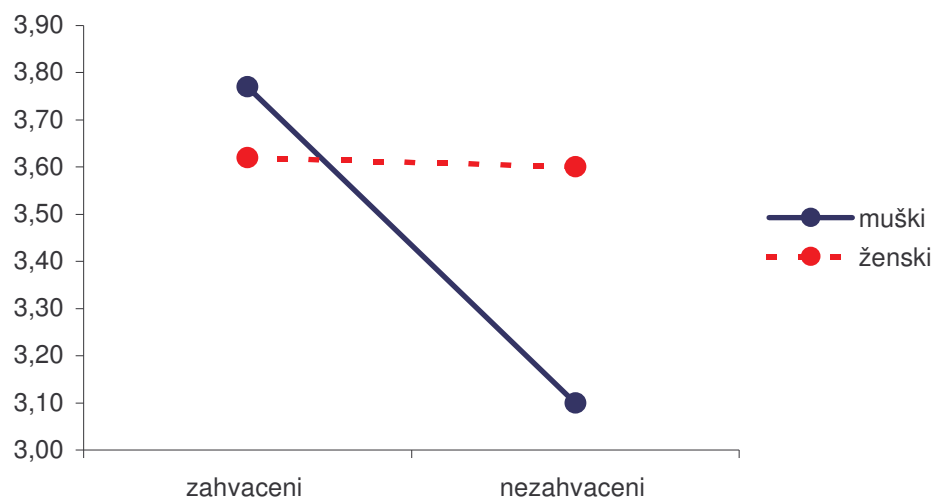
Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt područja na rezultat na skali *sudbina i sreća*. Ispitanici sa ratom zahvaćenih područja (M=3,69) imaju značajno viši rezultat od ispitanika sa nezahvaćenih područja (M=3,38).

Interakcijski efekt područje-pol na rezultate je statistički značajan.

Tablica 4.20. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na skali *sudbina i sreća*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	1,459	1	1,459	3,005	0,085
područje	5,656	1	5,656	11,648	0,001
interakcija spol-područje	5,101	1	5,101	10,505	0,001

Slika 4.6. Grafički prikaz interakcije spol-područje na rezultatima skale *sudbina i sreća*

Tablica 4.20.1. T-test kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika:

Mzah-Mnez		Mzah-Žzah		Mnez-Žnez		Žzah-Žnez	
t	p	t	p	t	p	t	p
-4,318	0,000	1,180	0,241	-3,210	0,002	-0,132	0,895

SNALAŽLJIVOST

Analizom varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola na rezultat na skali *snalažljivost*. Djevojke (M=3,83) imaju značajno niže rezultate od mladića (M=4,05).

Interakcijski efekt područje-pol na rezultate nije statistički značajan.

Tablica 4.21. Završna tablica dvosmjerne analize varijance varijable rezultat na skali *snalažljivost*

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	2,063	1	2,063	4,334	0,039
područje	0,603	1	0,603	1,267	0,262
interakcija spol-područje	0,640	1	0,640	1,346	0,248

Uspoređena je hijerarhija 6 faktora atribuiranja uspjeha s obzirom na područje.

Tablica 4.22. Hijerarhija faktora atribucije uspjeha s obzirom na područje

faktori	zahvaćeni		nezahvaćeni	
	M	rang	M	rang
upornost	4,69	1	4,63	1
sposobnosti i znanja	4,42	2	4,28	2
socijalna podrška	4,35	3	4,24	3
moral i poštenje	4,15	4	4,17	4
snalažljivost	3,98	5	3,87	5
sudbina i sreća	3,69	6	3,38	6

5. RASPRAVA

S ciljem ispitivanja razlika u percipiranju problema između muških i ženskih adolescenata sa ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja provedena je dvosmjerna analiza varijance za svaku kategoriju problema.

Statistički značajan glavni efekt područja dobiven je na dvije skale (*briga za budućnost* i *specifični problemi lokalne zajednice*). Na tim skalama ispitanici sa ratom zahvaćenih područja imaju više rezultate odnosno te kategorije im predstavljaju veći problem u životu nego ispitanicima sa ratom nezahvaćenih područja.

Prema prilogu 8.5. može se vidjeti da je, s obzirom na područje, na skali *briga za budućnost* statistički značajna razlika na česticama: brine me buduće zaposlenje, nakon škole nemam mogućnost rada u struci i ne znam što ću nakon srednje škole, a na skali *specifični problemi lokalne zajednice* na česticama: u mom mjestu nema mogućnosti zarade za mlade, muči me izoliranost mog mjesta, nemam mogućnosti baviti se sportom, nemam mogućnosti za korištenje kompjutera i nemam dovoljno novaca za izlaske.

Navedeni problemi sigurno reflektiraju situaciju u povratničkim mjestima odnosno neoporavljeno gospodarstvo, nisku zaposlenost i loš materijalni status, što sve ima za posljedicu očekivanu brigu mladih za svoju budućnost ili suočavanje s nemogućnošću zarade i bavljena aktivnostima kojima se bavi većina njihovih vršnjaka iz mjesta koja nisu bila zahvaćena ratom (izlasci, sport, korištenje računala). Treba uzeti u obzir da odlazak u grad na fakultet također predstavlja znatan novčani izdatak što im povećava neizvjesnost nakon završetka srednje škole i svjesni su da većina nema uvjeta za daljnje školovanje. S obzirom na socio-ekonomsku situaciju u mjestima koja su bila zahvaćena ratom (tablice 4.1.1.-4.1.3.) razlike na skalama briga za budućnost i specifični problemi lokalne zajednice se mogu smatrati očekivanima.

Značajan glavni efekt spola je utvrđen na skali *briga za budućnost* i to tako da djevojke imaju viši rezultat odnosno veći problem im predstavlja buduće školovanje ili zaposlenje nego mladićima. S obzirom da mladi iz manjih mjesta nemaju prilika za daljnje školovanje ili dobar posao kao njihovi vršnjaci iz većih mjesta ili gradova može se pretpostaviti da su djevojke više opterećene manjim mogućnostima za dokazivanje.

Značajan efekt interakcije područje-spol dobiven je na skali *problemi vezani uz ovisnosti* (slika 4.1.). Vidljivo je da mladići s ratom zahvaćenih područja ($M=1,79$) imaju više problema sa ovisnosti nego oni s nezahvaćenih područja ($M=1,50$), dok je kod djevojaka situacija da one s nezahvaćenih područja ($M=1,73$) imaju više problema s ovisnosti nego djevojke sa zahvaćenih područja ($M=1,37$). Kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika provedeni su t-testovi i rezultati su pokazali značajnu razliku između mladića i djevojaka iz ratom zahvaćenih područja te između djevojaka iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja. Rezultat da mladići iz ratom zahvaćenih područja imaju najizraženiji problem ovisnosti je u skladu s istraživanjima koja jsu pokazala da se dječaci lošije nose s ratnim stresom (Kos i sur., prema Ajduković 1997.) te da osobe koje su prošle kroz ratni stres počinju konzumirati alkohol ili drogu (Samarasingh, prema Krizmanić, 1993.).

Treba naglasiti da rezultati dobiveni na skali *problemi vezani uz ovisnosti* imaju niske vrijednosti (1,37-1,79) što znači da ispitanicima ovisnosti predstavljaju mali problem. Prema hijerarhiji *problemi vezani uz ovisnosti* se nalaze na samom dnu ljestvice (tablica 4.6.).

Osim toga, treba voditi računa i o česticama koje sačinjavaju skalu *problemi vezani uz ovisnosti*, a to su: ne znam kako pomoći prijateljima koji su ovisnici, ne mogu prestati pušiti, pretjerano konzumiram alkohol.

S obzirom da se navedene čestice odnose samo na cigarete i alkohol koje u toj dobi rijetko prerastaju u ozbiljan problem ovisnosti jer adolescenti uglavnom

konzumiraju alkohol vikendima, a cigarete puše u društvu vršnjaka. Moguće je da neki adolescenti imaju problema s tvarima koje uzrokuju ovisnost, a nisu bile navedene u upitniku o problemima. U skladu s tim trebalo je uvrstiti još neke čestice koje bi se odnosile na određene vrste droga (npr. ecstasy).

Prema tablici 4.6. vidljivo je da ne postoje veće razlike u hijerarhiji problema između adolescenata iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja.

Ostali problemi (problemi u intimnim odnosima, nezadovoljstvo samim sobom, egzistencijalna kriza, problemi odnosa u obitelji i nezadovoljstvo odnosima s vršnjacima) su ipak vezani više uz probleme s kojima se mladi suočavaju u adolescenciji. Nepostojanje značajnih razlika vezanih uz te probleme ukazuje da ih oni podjednako zaokupljaju odnosno da su te dvije grupe homogene po tome aspektu. S obzirom na dobivene prosječne vrijednosti procjena (manje od 2) može se zaključiti da im oni ne predstavljaju velike probleme u životu. Takvi rezultati su u skladu s novijim istraživanjima da je za većinu mladih (oko 80%) adolescencija relativno mirno razdoblje (Offer, 1992.). Može se i zaključiti da ratni stres nije potencirao te probleme kod skupine ispitanika s ratom zahvaćenih područja.

S ciljem ispitivanja razlika u vrijednosnom sustavu između muških i ženskih adolescenata s ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja provedena je dvosmjerna analiza varijance za svaku česticu upitnika vrijednosti.

Statistički značajan glavni efekt područja dobiven je na dvije čestice (*živjeti u svojoj državi među svojim narodom* i *ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati*). Na tim česticama ispitanici sa ratom zahvaćenih područja imaju više rezultate odnosno te vrijednosti su im važnije u životu nego ispitanicima sa ratom nezahvaćenih područja.

S obzirom na iskustvo ispitanika razliku na čestici *živjeti u svojoj državi među svojim narodom* možemo smatrati očekivanom. Ta čestica je zasigurno povezana s izraženijim osjećajem domoljublja. Prethodna istraživanja su

pokazala da se takvi osjećaji javljaju kao jedna od pozitivnih posljedica rata (Krizmanić, 1993), a može se zaključiti da su ispitanici iz okupiranih mjesta ipak više osjetili ratnu situaciju.

Razlika na čestici *ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati* može se objasniti kao posljedica traumatičnijih iskustava za vrijeme rata. Pokazalo se da djeca koja su proživjela ratni stres više koristila mehanizme suočavanja poput crtanja, čitanja, pisanja i molitve od djece sa manje takvih iskustava. Navodi se da im je molitva najefikasniji način nošenja sa stresom (prema Stuvland, Arcel 1994).

Neki drugi autori su također naglasili važnost vjere i to: Ajduković (1997) koji je naveo da su psihosocijalni protektivni faktori: individualne karakteristike, obiteljsko zajedništvo, socijalna podrška, religijska svijest i škola te Arcel (1994) koja je navela da su faktori koji utječu na prilagodbu pojedinca nakon proživljenog ratnog stresa: mehanizmi suočavanja, čvrst karakter, obiteljska podrška i religijska vjerovanja.

Značajan glavni efekt spola je utvrđen na četiri čestice. Djevojke imaju značajno više rezultate od mladića na česticama: *ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati; raditi posao koji volim i kroz koji mogu ostvariti svoje sposobnosti ; završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci* dok mladići imaju značajno viši rezultat od djevojaka na čestici *dobro se zabavljati, uživati u životu, hrani i piću*.

Vezano uz te rezultate, istraživanje Radina (2001.) je pokazalo da su muški ispitanici više orijentirani ekstrinzičnim vrijednostima (bogatstvo, zabava i društvena istaknutost), a žene intrinzičnima poput vjere i obitelji.

Više rezultate djevojaka na česticama: *raditi posao koji volim i kroz koji mogu ostvariti svoje sposobnosti te završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci* možemo pripisati tendenciji da današnje adolescentice imaju veću samosvjesnost o svojoj ulozi i veću tendenciju suprotstavljanja

tradicionalnim spolnim ulogama koje su izraženije u manjim mjestima (između ostalog da se od njih ne očekuje uspjeh kao kod mladića), izraženijim motivom postignuća i želje za profesionalnim dokazivanjem i uspjehom.

Interakcija područje-spol se pokazala značajnom u tri situacije (*ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati ; biti slobodan i neovisan, samostalno donositi odluke i pomagati drugim ljudima*).

Efekt interakcije područje-spol na čestici *ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati* (slika 4.2.) pokazuje da mladići sa ratom zahvaćenih područja (M=3,60) znatno više drže do vjerskih načela nego oni iz ratom nezahvaćenih područja (M=2,41). Djevojke iz ratom zahvaćenog područja (M=3,54) nešto više drže do tih načela od djevojaka iz ratom nezahvaćenog područja (M=3,31). Kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika provedeni su t-testovi i rezultati su pokazali značajnu razliku između mladića sa zahvaćenih i nezahvaćenih područja te mladića i djevojaka sa nezahvaćenih područja. Kako rat predstavlja situaciju koja je van kontrole većine ljudi, pokazalo se da osobe sa proživljenim ratnim stresovima imaju pomak lokusa kontrole prema eksternalnom (religijsko vjerovanje) što objašnjava dobivenu značajnu razliku između mladića.

Prijašnje istraživanje Melvina (1996.) je pokazalo da djevojke više prihvaćaju socijalne norme i da su više orijentirane prema vjeri što je u skladu s razlikom dobivenom između mladića i djevojaka iz nezahvaćenih područja. Može se zaključiti da je kod mladića iz ratom nezahvaćenih područja izraženije adolescentsko buntovništvo odnosno otklon od vrijednosti društva kojem pripadaju (od kojih je religija jedna od izraženijih).

Efekt interakcije područje-spol na čestici *biti slobodan i neovisan, samostalno donositi odluke* (slika 4.3.) pokazuje da mladići iz ratom zahvaćenih područja (M=4,36) manje drže do svoje neovisnosti i samostalnosti nego oni iz ratom nezahvaćenih područja (M=4,63), dok djevojke iz ratom zahvaćenih područja

(M=4,70) više drže do neovisnosti i samostalnosti od djevojaka iz nezahvaćenih područja (M=4,52). Kao dodatna analiza za provjeru statističke značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika provedeni su t-testovi. Rezultati su pokazali značajnu razliku između mladića i djevojaka iz ratom zahvaćenih područja.

Prema rezultatima je vidljivo da adolescentice iz ratom zahvaćenih područja iskazuju veću samosvjesnost te promjenu u tradicionalnim ulogama težeći prema samostalnosti i dokazivanju.

Treba voditi računa da su ispitanici u razdoblju adolescencije kada kreiraju vlastiti indentitet i teže k samostalnosti i neovisnosti . Prema tablici 4.15. vidljivo je da čitavom uzorku vrijednost *biti slobodan i neovisan, samostalno donositi odluke* ima veliku važnost u životu.

Efekt interakcije na čestici *pomagati drugim ljudima* (slika 4.4.) pokazuje da je mladićima s ratom zahvaćenih područja (M=4,21) važnije pomagati drugim ljudima nego onima s ratom nezahvaćenih područja (M=3,76), dok je djevojkama iz nezahvaćenih područja (M=4,12) to nešto važnije nego onima sa zahvaćenih područja (M=4,04). Kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika provedeni su t-testovi i rezultati su pokazali značajnu razliku između mladića sa zahvaćenih i nezahvaćenih područja.

U skladu s prethodnim istraživanjima mogli smo očekivati više procjene za vrijednost *pomagati drugim ljudima* kod adolescenata s ratom zahvaćenih područja jer se pokazalo da se teške nevolje lakše podnose ako se pomaže drugima (Kolesarić, 1994), a zasigurno su oni prošli kroz više takvih situacija. Zamjetno je i da djevojke sa nezahvaćenih područja više drže do pomaganja drugim ljudima od mladića sa istih područja. Ovakvi rezultati su u skladu s istraživanjem Melvina (1996.) gdje je dobiveno da adolescentice pokazuju više empatije od mladića.

Prema tablici 4.15. vidljivo je da u hijerarhiji vrijednosti prvo mjesto kod obje grupe zauzima vrijednost *raditi posao koji volim i kroz koji mogu ostvariti svoje sposobnosti*, dakle izražena orijentacija prema samoaktualizaciji. Također, vrijednost koja se isto može povezati s time je i *završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci*, a isto se nalaze među prvih pet u hijerarhiji kod obje grupe ispitanika.

Vrijednosti *imati dobre i pouzdane prijatelje te imati partnera s kojim ću se voljeti i koji će mi biti oslonac u životu* ukazuju na važnost ljudi iz socijalne okoline koji su važni u razdoblju adolescencije te se također nalaze među prvih pet. Prema istraživanju Majera (1994.) populacija od 15-19 godina je vrijednosti *razumijevanje s roditeljima*, *vjerno prijateljstvo* i *ljubav* rangirala među prvih pet što je slično rezultatima dobivenima u ovom istraživanju.

Zanimljivo je da su na posljednja tri mjesta vrijednosti vezane uz *vjeru*, *mogućnost utjecaja na događaje u svojoj okolini* i *život u svojoj državi*, a za usporedbu u istraživanju Majera (1994.) ispitanici su *vjeru* rangirali na posljednje mjesto.

To se može objasniti razdobljem adolescencije u kojem je karakteristična kritičnost prema društvenim vrijednostima i autoritetima, a sigurno je da i društvena situacija (koja trenutno nije perspektivna za mlade ljude) podjednako djeluje u tom smjeru.

S ciljem ispitivanja razlika u atribuiranju uspjeha u životu između muških i ženskih adolescenata sa ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja provedena je dvosmjerna analiza varijance za 6 atribucijskih faktora.

Utvrđen je statistički značajan glavni efekt područja na skali *sudbina i sreća*. Na toj skali viši rezultat imaju ispitanici sa ratom zahvaćenih područja odnosno više se slažu s tvrdnjom da je sudbina i sreća potrebna da bi se uspelo u životu. S obzirom na iskustvo ispitanika koji žive u mjestima koja su bila zahvaćena ratom razlike na skali sudbina i sreća se mogu smatrati očekivanima. Kako rat

predstavlja situaciju koja je van kontrole većine ljudi, pokazalo se da ljudi sa proživljenim ratnim stresovima imaju pomak lokusa kontrole prema eksternalnom (Dejanović, 1999).

Eksternalni lokus kontrole znači da osoba svoje uspjehe i neuspjehe pripisuje vanjskim faktorima kao što su sudbina i sreća, a ne svojim osobinama ili trudu. Ljudi sa eksternalnim lokusom kontrole ne vjeruju da svojom aktivnošću mogu utjecati na tijek svojeg ili tuđeg života. Sudbina, sreća ili slučajnost određuju što će se pojedincu dogoditi. Taj nedostatak kontrole šteti razvoju osobne kompetencije (posebno u ranom djetinjstvu i adolescenciji kada se ona razvija) i više je povezan sa lošijom prilagodbom, anksioznošću, teškoćama u međuljudskim odnosima i manjom ambicioznošću.

Prema Arcel (1994) pokazalo se da su patogeni mehanizmi suočavanja: prihvaćanje sudbine, podnošenje nepravde, molitva i okretanje vjeri te bespomoćnost (manjak sreće).

Značajan glavni efekt spola je utvrđen na četiri skale (*upornost, socijalna podrška, moral i poštenje, snalažljivost*). Djevojke značajno više od mladića procjenjuju da je za uspjeh u životu bitna: *upornost, socijalna podrška te moral i poštenje* dok mladići značajno više od djevojaka ističu važnost *snalažljivosti*.

Razlika između djevojaka i mladića se može objasniti tendencijom da se djevojke žele više dokazivati u profesionalnom smislu (suprotno tradicionalizmu) pa je i očekivano da više smatraju da je upornost važna za uspjeh. Pokazalo se i da su djevojke više vezane za obitelj i da im je posebno važna socijalna podrška (Melvin, 1996.).

I u drugim istraživanjima se pokazalo da djevojke više atribuiraju uspjeh svojoj upornosti (Kamenov, 1991), kao i da je jedna od bitnih odrednica uspjeha socijalna podrška, odnosno značajni drugi poput obitelji, učenika i nastavnika što je u ovom slučaju izraženije kod djevojaka.

Na spolnu razliku u važnosti *moral i poštenja* moglo je utjecati adolescentsko buntovništvo, odnosno otuđenje od društva odraslih i otklon od vrijednosti

društva kojem pripadaju, a koje je najizraženije kod mladića iz ratom nezahvaćenih područja (prema tablici 4.16.).

Pokazalo se da djevojke više od mladića prihvaćaju društvene norme (Melvin , 1996.) pa je i ova razlika očekivana. Viši rezultat mladića od djevojaka na skali snalažljivost bio bi očekivan uz pretpostavku da snalažljivost nije pozitivno povezana s moralom i poštenjem.

Interakcija područje-spol se pokazala značajnom u dvije situacije (skale *moral i poštenje* te *sudbina i sreća*).

Efekt interakcije područje-spol na skali *moral i poštenje* (slika 4.5.) pokazuje da mladići sa ratom zahvaćenih područja ($M=4,15$) znatno više drže do tih načela potrebnih za uspjeh nego oni iz ratom nezahvaćenih područja ($M=3,90$), dok djevojke iz ratom nezahvaćenih područja ($M=4,39$) više od djevojaka iz ratom zahvaćenih područja ($M=4,26$) smatraju da su moral i poštenje važni za uspjeh . Kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika provedeni su t-testovi i rezultati su pokazali značajnu razliku između mladića i djevojaka sa nezahvaćenih područja.

Ipak, moglo se očekivati da će rezultati biti nešto niži kod grupe ispitanika koja je bila zahvaćena ratom jer su oni vjerojatnije doživjeli više nepravdi u životu (odlazak iz svog mjesta ili uništena imovina) te je to moglo utjecati na njihovo atribuiranje.

Prema rezultatima može se zaključiti da mladići iz ratom nezahvaćenih područja manje od djevojaka drže do društvenih normi koje određuju što je moralno i pošteno.

Efekt interakcije područje-spol na skali *sudbina i sreća* (slika 4.6.) pokazuje da mladići sa ratom zahvaćenih područja ($M=3,77$) znatno više vjeruju u sudbinu i sreću nego oni sa ratom nezahvaćenih područja ($M=3,09$). Djevojke iz ratom zahvaćenih područja ($M=3,62$) podjednako kao i djevojke sa nezahvaćenih područja ($M=3,60$) pripisuju uspjeh u životu sudbini i sreći. Kao dodatna analiza za provjeru značajnosti razlika između rezultata skupina ispitanika

provedeni su t-testovi. Rezultati su pokazali značajnu razliku između mladića i djevojaka sa nezahvaćenih područja te mladića sa nezahvaćenih i zahvaćenih područja.

Može se pretpostaviti da su stresni događaji za vrijeme rata doveli do pomaka lokusa kontrole od internalnog prema eksternalnom kod mladića iz ratom zahvaćenih područja, a sudbina i sreća predstavljaju eksternalne atribute. Takav rezultat je u skladu s istraživanjem Dejanović (1999.) koje je provedeno samo na muškoj populaciji izbjeglih i neizbjeglih adolescenata.

Pokazalo se i da u normalnim okolnostima mladići više pripisuju uspjeh internalno odnosno sposobnostima nego djevojke.

Prema tablici 4.22. vidljivo je ne postoje razlike u rangiranju pojedinih atributa uspjeha u životu između adolescenata iz ratom zahvaćenih i nezahvaćenih područja. Očito je da obje skupine ispitanika više internalno atribuiraju uspjeh odnosno pripisuju ga upornosti i sposobnostima, a da uspjeh najmanje pripisuju sudbini i sreći odnosno eksternalnim i nestabilnim faktorima.

5.1. ZAVRŠNI OSVRT

Početna pretpostavka u ovom istraživanju je bila da su adolescenti s ratom zahvaćenih područja (povratnička populacija) proživjeli znatno više teškoća vezanih uz rat nego li adolescenti iz ratom nezahvaćenih područja.

Ipak takvu pretpostavku je trebalo uzeti s oprezom jer je i populacija koja je živjela izvan okupiranog područja, bila posredno izložena ratnom stresu. Oni su ratna razaranja mogli vidjeti na televiziji, o njima čitati u novinama, slušati ispovijesti očevidaca. Također, u ratu su sudjelovali muškarci iz čitave Hrvatske, a i velik dio populacije je bio uključen u razne programe pomoći volonterskog karaktera. Treba naglasiti i da je čitav narod vodila želja za samostalnost i neovisnost Hrvatske. S obzirom na to, može se tvrditi da mali

dio populacije nije imao direktnih ili indirektnih iskustava vezanih uz Domovinski rat.

Ipak, značajna razlika između dvije grupe, na kojima je provedeno ovo istraživanje, jest da je povratak u ratom zahvaćena mjesta uglavnom značio: razrušene domove, gubitak imovine, uništeno gospodarstvo i opći pad životnog standarda. S psiho-socijalnog aspekta važna je bila nova izgradnja povjerenja, vrijednosti i morala.

Može se pretpostaviti i da je proteklo vremensko razdoblje (6 godina od završetka rata u trenutku istraživanja no sigurno manje od povratka u mjesto stalnog boravka) utjecalo na proces prilagodbe povratnika.

Važne su bile i gospodarske mogućnosti kraja u koji su se prognanici vraćali jer su materijalna neovisnost i stalni posao mogli značajno olakšati prilagodbu. Razvoj gospodarstva na reintegriranim područjima te otvaranje novih radnih mjesta pružilo bi stanovništvu povjerenje u vlastite snage te smanjivanje ovisnosti o drugima ili državi.

Situacija je ipak bila takva da obnova nije tekla po planu, a i općenito gospodarsko stanje u državi nije kakvim se moglo zamisliti nakon rata i ondašnje euforije. Unatoč tome, sam dolazak povratnika u svoja mjesta sigurno je djelovao pozitivno na njihove stavove i vrijednosti te olakšao prihvaćanje postojećih problema. Treba istaknuti i pozitivnu podršku od strane društva koje je sustavno radilo s prognanicima i čiji se povratak sustavno planirao. Može se i pretpostaviti da su djeca također imala adekvatnu podršku prvenstveno od roditelja ili obitelji koji su im pomogli u prevladavanju utjecaja stresnih događaja.

Najznačajnije statističke razlike između rezultata skupina ispitanika iz ratom zahvaćenog odnosno nezahvaćenog područja su u izraženosti problema briga za budućnost, u prihvaćanju vrijednosti ponašanja u skladu s načelima svoje vjere i duhovnog izgrađivanja te u atribuiranju uspjeha u životu sudbini i sreći.

Vezano uz brigu za budućnost, rezultati su se mogli očekivati jer su povratnička mjesta bila razrušena, gospodarski uništena i općenito osiromašena što su mladi percipirali nesigurnom perspektivom za budućnost. No, može se pretpostaviti i da su neke razlike postojale i prije jer iako je kontrolirana veličina mjesta ipak su neke regije bile razvijenije i prije (Istra - turizam) i pružale su više mogućnosti mladima (npr. posao ili daljnje školovanje).

Razlike u vrijednosnom sustavu i atribuiranju uspjeha u životu su se također mogle očekivati jer je nađeno da ratni stres dovodi do pomaka lokusa kontrole prema eksternalnom polu što se izrazilo u atribuiranju uspjeha sudbini ili sreći i okretanju religijskom vjerovanju kao važnom mehanizmu za ublažavanje proživljenih stresova.

Djevojke i mladići iz ove dvije skupine ispitanika statistički se značajno razlikuju u izraženosti brige za budućnost, po procjenjenoj važnosti vrijednosti završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci te u pripisivanju uspjeha u životu upornosti.

Ovi rezultati bi bili u skladu s tendencijama (pogotovo u manjim mjestima) da se djevojke žele više dokazivati u profesionalnom smislu pa je i očekivano da su upornije od mladića da bi uspjele. S obzirom da je kod djevojaka više izražen problem brige za budućnost, može se pretpostaviti da su svjesnije da imaju manje mogućnosti za dokazivanje.

Sigurno je da mladi iz manjih mjesta nemaju prilika za daljnje školovanje ili dobar posao kao njihovi vršnjaci iz većih mjesta ili gradova.

Potrebno je i osvrnuti se na neke eventualne nedostatke ovog istraživanja. Metodom studije slučaja moglo se prikupiti više podataka čime bi se kvalitetnije mogle objasniti neke razlike među ispitanicima. Pokazalo se da jednake okolnosti ne izazivaju kod svih stres jednakog intenziteta. Neki koriste efikasnije mehanizme suočavanja sa stresom pa se i lakše nose s njim.

No to bi zahtjevalo kvalitativnu analizu i znatno složeniji postupak koji bi bio jako zahtjevan već i na ovom uzorku, a time bi se značajno izgubilo na ekonomičnosti (duže vrijeme primjene i analize). Studija slučaja je postupak pri kojem se što detaljnije opisuje povijest nekog ispitanika u vezi s problemom, kako bi se mogao dobiti cjelovit uvid u tijek ili razvoj ispitanikovih reakcija na onom području koji nas zanima (Petz, 1992).

Također zbog ekonomičnosti, za ispitivanje atribucija u ovom istraživanju se koristila strukturirana tehnika, odnosno pred ispitanika je postavljen ograničen popis atributa, koji su unaprijed odabrali istraživači pod pretpostavkom da su važni za datu situaciju. Iako postoji rizik da se pritom izostave neki važni faktori, strukturirana tehnika ima prednost jer je izbjegnuta dugotrajna analiza odgovora što povećava objektivnost i pouzdanost te omogućuje kvantitativnu analizu. Nestrukturirana tehnika, koja predstavlja najmanje ograničavajuću metodu, uključuje prikupljanje slobodno produciranih uzročnih atributa, tražeći od ispitanika da svojim riječima objasne zašto je došlo do određenog ishoda.

Iako se podjelom mjesta s obzirom na to da li su bila okupirana za vrijeme rata ili ne, moglo pretpostaviti da su ispitanici iz okupiranih mjesta proživjeli više ratnog stresa i traumatskih doživljaja, bolje bi bilo da se primjenio upitnik koji bi obuhvaćao stresne događaje vezane uz rat i mogući stupanj proživljenih trauma što je moglo ukazati na neke razlike unutar samih grupa.

Među nedostatke bi mogli navesti i relativno malen uzorak ispitanika za izvođenje generalizacija. Zasigurno je potrebno istraživanje na većem uzorku, koje bi obuhvaćalo više mjesta i to različitih veličina (što je u našem istraživanju kontrolirano).

6. ZAKLJUČAK

Ovim ispitivanjem željelo se utvrditi razlikuju li se adolescenti različitog spola koji žive u područjima prethodno zahvaćenom odnosno nezahvaćenom ratom po: percipiranju problema , vrijednosnom sustavu i atribuiranju uspjeha u životu.

Analizom su dobiveni rezultati:

1. Ispitanici iz ratom zahvaćenih područja imaju statistički značajno više rezultate od ispitanika iz ratom nezahvaćenih područja na skalama: *briga za budućnost i specifični problemi lokalne zajednice* . Djevojke imaju statistički značajno više rezultate od mladića na skali *briga za budućnost* . Interakcija se pokazala značajnom samo u jednoj situaciji i to na skali *problemi vezani uz ovisnosti*.

2. Ispitanici iz ratom zahvaćenih područja imaju statistički značajno više rezultate od ispitanika iz ratom nezahvaćenih područja na česticama: *živjeti u svojoj državi među svojim narodom i ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati* . Djevojke imaju statistički značajno više rezultate od mladića na česticama: *ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati , raditi posao koji volim i kroz koji mogu ostvariti svoje sposobnosti i završiti školu, stjecati nova znanja i biti dobar stručnjak u svojoj struci* , a mladići imaju statistički značajno viši rezultat od djevojaka na čestici *dobro se zabavljati, uživati u životu, hrani i piću* .

Interakcija područje-spol se pokazala značajnom na česticama: *ponašati se u skladu s načelima svoje vjere i duhovno se izgrađivati , biti slobodan i neovisan, samostalno donositi odluke i pomagati drugim ljudima* .

3. Ispitanici iz ratom zahvaćenih područja imaju statistički značajno više rezultate od ispitanika iz ratom nezahvaćenih područja na skali *sudbina i sreća* . Djevojke imaju statistički značajno više rezultate od mladića na skalama: *upornost , socijalna podrška i moral i poštenje* , a mladići imaju statistički

značajno viši rezultat od djevojaka na skali *snalažljivost* . Interakcija područje-
spol se pokazala značajnom na skalama: *moral i poštenje* i *sudbina i sreća* .

7. LITERATURA

- Ajduković, D. (1993). Model pružanja psihološke pomoći prognanicima. U: Ajduković, D. (Ur.), Psihološke dimenzije progonstva. Zagreb. Alinea. 25-42.
- Ajduković, D. (1993). Psihološke okolnosti progonstva. U: Ajduković, D. (Ur.), Psihološke dimenzije progonstva. Zagreb. Alinea. 11-25.
- Ajduković, D. (1997). Trauma recovery training. Zagreb. Society for Psychological Assistance.
- Ajduković, M. (1993). Izvori i simptomi stresa kod djece u progonstvu. Zagreb. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 43, 243-249.
- Ajduković, M. (1989). Vrijednosne orijentacije i očekivanja maloljetnih delikvenata. Zagreb. Narodne novine.
- Arambašić, L. (1996). Trauma. U: Pregrad, J. (Ur.). Stres, trauma i oporavak. Zagreb. Društvo za psihološku pomoć. 93-103.
- Arcel, L.T. (1994). War victims, trauma and psycho-social care. In: Arcel, L.T. (Ed.). War victims, trauma and psycho-social care. Nakladništvo Lumin. 11-22.
- Biggioggero, L.M. (1994). Child emergency in Bosnia and Croatia. In: Arcel, L.T. (Ed.). War victims, trauma and psycho-social care. Nakladništvo Lumin. 89-95.
- Dacey, J. , Kenny, M. (1994). Adolescent development., Dubuque. Vm. C. Brown, Communications Inc.
- Dejanović, T. (1999). Neki aspekti samopoimanja kod izbjeglih i neizbjeglih adolescenata. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Garrison, M. (1992). Introduction to psychology. US. Glencoe School Publishing Company.
- Hewstone, M. (1998). Causal attribution. Oxford, UK. Blackwell Publishers Ltd.
- Hobfoll, E.S. i sur. (1993). Stres prouzročen ratom. U: Krizmanić, M. (Ur.). Ublažavanje i uklanjanje psiholoških posljedica rata. Zagreb. Filozofski fakultet. 88-95.

Ilišin, V. , Radin, F. , Županov, J. (1986). Kultura radničke omladine. Zagreb. Centar društvenih djelatnosti.

Jonjić, P. (1991). Djeca u egzilu. Migracijske teme, 7, 2.

Kamenov, Ž. (1991). Neke determinante atribucija uspjeha i neuspjeha srednjoškolaca. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Kamenov, Ž. , Lugomer-Armano, G. , Ljubotina, D. (2002). Potrebe i problemi mladih. Ljetna škola nastavnika i studenata psihologije 2001. , Brna, Korčula. (u tisku)

Kocijan-Hercigonja, D. (1995): Multidisciplinary psycho-social support and treatment of refugee and their families, Adolescents. In Arcel, L.T. (Ed.) : Psycho-social help to war victims : Refugee women and their families . Nakladništvo Lumin. 76-79.

Kolesarić, V. (Ur.) (1994): Kvaliteta življenja prognanika. Ljetna psihologijska škola 1993. Zagreb. M&D.

Krizmanić, M. (1993). Psihološke posljedice rata. U: Krizmanić, M. (Ur.). Ublažavanje i uklanjanje psiholoških posljedica rata. Zagreb. Filozofski fakultet. 1-3.

Krković, A. (1978). Elementi psihometrije I. Zagreb. SNL.

Lacković-Grgin, K. (1994). Samopoimanje mladih. Jastrebarsko. Naklada Slap.

Luetić, LJ. (2001). Odnos maskuliniteta, feminiteta i spolnih stereotipa. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Lugomer, G. (1988). Dječje kauzalne atribucije školskog uspjeha i neuspjeha. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.

Magdalenić, I. i sur. (1991). Društveni profil zagrebačkih studenata krajem osamdesetih. Zagreb. Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.

Majer, Z. (1994). Individualne vrijednosti maloljetnih delikvenata i nedelikventne omladine. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Melvin, L. (1996). Child and adolescent psychiatry: A comprehensive textbook US. Williams & Wilkins.

- Myers, D.G. (1993). Social psychology. US.McGraw-Hill, Inc.
- Offer, D. , Schonert-Reichl, K.A. (1992). Debunking the myths of adolescence: Findings from resent research. J. Am.Acad. Child Adolesc. Psychiatry, 31:6 , 1003-1014.
- Omerović, S. (1998). Očekivanja prognanika u pogledu mogućnosti ostvarenja pojedinih vrijednosti nakon povratka u dom i zavičaj. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Petz, B. (1985). Osnovne statističke metode za nematematičare. Zagreb. SNL.
- Petz, B. (1992). Psihologijski rječnik. Zagreb. Prosvjeta.
- Pogačnik, V. (1987). Skala individualnih vrijednosti. Ljubljana. Centar za psihodijagnostička sredstva.
- Radin, F. (2001). Vrijednosti i neprihvatljiva ponašanja. U: Ilišin, V. , Marinović-Bobinac, A. , Radin, F. (Ur.). Djeca i mediji. Zagreb. IDIZ. 79-90.
- Rokeach, M. (1973). The nature of human values. London. Free Press.
- Samarasingh, D.S. (1993). Alkoholizam i druge ovisnosti. U: Krizmanić, M. (Ur.). Ublažavanje i uklanjanje psiholoških posljedica rata. Zagreb. Filozofski fakultet. 65-69.
- Sowder, B.J. (1985). Disaster and mental health: Selected contemporary perspectives. CHMSE. National Institution of Mental Health.
- Stuvland, R. (1994). School-age children affected by war. In: Arcel, L.T. (Ed.). War victims, trauma and psycho-social care. Nakladništvo Lumin. 111-126.
- Šostar, T. (2000). Prilog validaciji Offerovog upitnika slike o sebi za adolescente. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Vizek-Vidović, V. (1992). Model traumatskog stresa. U: Žužul, M. , Raboteg, Z. (Ur.). Ratni stres u djece. Zagreb. Ministarstvo obrane RH. 15-25.
- Živčić, I. (1992). Djeca i omladina izložena ratnim stresovima. Rijeka. Godišnjak Zavoda za psihologiju. 181-185.

Weiner, B. , Russell, D. , Lerman, D. (1979). The cognition – emotion process in achievement – related contexts. *Journal of personality and social psychology* , 37, 1211-1220.

Woolfolk, A.E. (1995). *Educational psychology*. New York. Allyn&Bacon.

8. PRILOZI

8.1. PODACI VEZANI UZ ŠKOLSKO USMJERENJE

8.2. UPITNICI KORIŠTENI U OVOM ISTRAŽIVANJU:
UPITNIK OPĆIH PODATAKA
UPITNIK O PROBLEMIMA
UPITNIK VRIJEDNOSTI
UPITNIK ATRIBUCIJE USPJEHA

8.3. USPOREDBA PO KONTROLNIM VARIJABLAMA KOJE
NISU PRIKAZANE U OBRADI REZULTATA

8.4. PRIKAZ ANALIZA VARIJANCE KOJIMA NISU DOBIVENE
STATISTIČKI ZNAČAJNE RAZLIKE

8.5. T-TESTOVI ZA UPITINIK O PROBLEMIMA

8.1. PODACI VEZANI UZ ŠKOLSKO USMJERENJE

SASTAV UZORKA ISPITANIKA IZ PODRUČJA ZAHVAĆENOG I NEZAHVAĆENOG RATOM S OBZIROM NA VRSTU ŠKOLE KOJU POLAZE:

usmjerenje	zahvaćeni ratom	nezahvaćeni ratom	ukupno
stručne ili obrtničke škole	15	20	35
društvene srednje škole	30	29	59
prirodne ili tehničke škole	26		26
gimnazije	26	44	70
ukupno	97	93	190

8.2. UPITNICI KORIŠTENI U OVOM ISTRAŽIVANJU

8.3. USPOREDBA PO KONTROLNIM VARIJABLAMA KOJE NISU PRIKAZANE U OBRADI REZULTATA

varijabla	χ^2	p	Mzah	Mnez
ocjena	13,164	0,011**	4,03	3,71
broj braće i/ili sestara	5,858	0,439		
odlazak iz Hrvatske	1,596	0,660		
ostanak u mjestu boravka	0,663	0,882		
upisivanje fakulteta	1,636	0,441		

**statistička značajnost na razini rizika od 5 %

8.4. PRIKAZ ANALIZA VARIJANCE KOJIMA NISU DOBIVENE STATISTIČKI ZNAČAJNE RAZLIKE

Upitnik o problemima:

2=problemi vezani uz školovanje

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	0,100	1	0,100	0,141	0,708
spol	0,748	1	0,748	1,054	0,306
interakcija spol-područje	0,173	1	0,173	0,244	0,622

5=nezadovoljstvo samim sobom

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	0,888	1	0,888	2,850	0,093
spol	0,355	1	0,355	1,141	0,287
interakcija spol-područje	0,093	1	0,093	0,299	0,585

6=egzistencijalna kriza

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	0,228	1	0,228	0,451	0,503
spol	0,003	1	0,003	0,006	0,937
interakcija spol-područje	0,171	1	0,171	0,338	0,562

7=nedostatak društvenih sadržaja

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	0,019	1	0,019	0,018	0,892
spol	1,629	1	1,629	1,606	0,207
interakcija spol-područje	1,938	1	1,938	1,911	0,169

8=problemi u intimnim odnosima

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	0,700	1	0,700	1,006	0,317
spol	0,813	1	0,813	1,169	0,281
interakcija spol-područje	0,103	1	0,103	0,148	0,701

9=nemogućnost osamostaljenja

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	3,005	1	3,005	3,432	0,066
spol	0,060	1	0,060	0,069	0,793
interakcija spol-područje	0,052	1	0,052	0,059	0,808

10=nezadovoljstvo odnosima s vrsnjacima

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
područje	1,633	1	1,633	3,602	0,059
spol	0,037	1	0,037	0,082	0,775
interakcija spol-područje	0,067	1	0,067	0,148	0,701

Upitnik o aktualnim vrijednostima:

1=biti zdrav i živjeti u skladu s prirodom

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	1,697	1	1,697	1,662	0,199
područje	2,847	1	2,847	2,788	0,097
interakcija spol-područje	0,599	1	0,599	0,587	0,445

3=dobro zarađivati, odnosno imati dosta novaca

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	1,264	1	1,264	1,402	0,238
područje	0,015	1	0,015	0,016	0,898
interakcija spol-područje	0,001	1	0,001	0,001	0,973

5=imati vlastitu djecu i obitelj

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	2,523	1	2,523	2,288	0,132
područje	3,347	1	3,347	3,035	0,083
interakcija spol-područje	0,405	1	0,405	0,367	0,545

6=moći planirati i znati što me očekuje u budućnosti

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	0,051	1	0,051	0,041	0,839
područje	0,406	1	0,406	0,331	0,566
interakcija spol-područje	0,009	1	0,009	0,007	0,933

7=ostvariti obostrano poštovanje i razumijevanje s roditeljima

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	2,265	1	2,265	2,647	0,105
područje	0,326	1	0,326	0,381	0,538
interakcija spol-područje	0,421	1	0,421	0,492	0,484

9=imati partnera s kojim ću se voljeti i koji će mi biti oslonac u životu

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	2,108	1	2,108	3,087	0,081
područje	2,590	1	2,590	3,792	0,053
interakcija spol-područje	0,355	1	0,355	0,519	0,472

11=imati utjecaj na događaje u svojoj okolini

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	0,457	1	0,457	0,341	0,560
područje	0,472	1	0,472	0,352	0,553
interakcija spol-područje	1,451	1	1,451	1,083	0,299

13=živjeti pošteno, poštivati zakone i biti poštovan od drugih ljudi

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	1,827	1	1,827	1,778	0,184
područje	1,360	1	1,360	1,324	0,251
interakcija spol-područje	0,273	1	0,273	0,265	0,607

14=imati dobre i pouzdane prijatelje

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	0,013	1	0,013	0,032	0,859
područje	0,065	1	0,065	0,156	0,694
interakcija spol-područje	0,519	1	0,519	1,236	0,268

17=biti fizički privlačan/privlačna suprotnom spolu

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	0,038	1	0,038	0,032	0,858
područje	1,380	1	1,380	1,164	0,282
interakcija spol-područje	0,839	1	0,839	0,708	0,401

18=putovati, upoznavati nove ljude i krajeve

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	0,156	1	0,156	0,176	0,675
područje	0,000	1	0,000	0,000	0,982
interakcija spol-područje	0,006	1	0,006	0,007	0,933

Upitnik o atribuciji uspjeha:

1=sposobnosti i znanja

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	p
spol	0,045	1	0,045	0,118	0,731
područje	0,797	1	0,797	2,078	0,151
interakcija spol- područje	0,011	1	0,011	0,030	0,864

8.5. T-TESTOVI ZA UPITINIK O PROBLEMIMA (85 ČESTICA)

T-TESTOVI ZA PROVJERU ZNAČAJNOSTI RAZLIKA IZMEĐU ISPITANIKA SA RATOM ZAHVAĆENIH I NEZAHVAĆENIH PODRUČJA

	t	p	zahv.	nezahv.		t	p	zahv.	nezahv.	
			M	M				M	M	
BR01	-2,645	0,009	3,23	2,65		BR44	-0,529	0,597		
BR02	-3,308	0,001	2,96	2,23		BR45	-0,598	0,551		
BR03	-0,445	0,657				BR46	0,503	0,615		
BR04	-0,513	0,609				BR47	-0,609	0,543		
BR05	0,308	0,759				BR48	-0,457	0,648		
BR06	-2,440	0,016	1,56	1,26		BR49	0,217	0,829		
BR07	-1,089	0,277				BR50	-2,102	0,037	1,97	1,59
BR08	0,499	0,619				BR51	-0,702	0,483		
BR09	-0,661	0,509				BR52	1,171	0,243		
BR10	-0,056	0,955				BR53	-1,842	0,067		
BR11	0,915	0,361				BR54	-0,140	0,888		
BR12	0,292	0,770				BR55	1,151	0,251		
BR13	1,624	0,106				BR56	-1,640	0,103		
BR14	-1,878	0,062				BR57	-1,013	0,312		
BR15	-1,928	0,055				BR58	-0,184	0,854		
BR16	-4,274	0,000	3,74	2,84		BR59	0,731	0,466		
BR17	-0,545	0,587				BR60	-1,393	0,165		
BR18	-0,043	0,966				BR61	-2,134	0,034	1,98	1,57
BR19	0,583	0,561				BR62	-2,018	0,045	2,03	1,63
BR20	0,159	0,874				BR63	-1,668	0,097		
BR21	0,894	0,372				BR64	-2,405	0,017	2,03	1,59
BR22	-0,085	0,932				BR65	-1,599	0,111		
BR23	0,409	0,683				BR66	-1,131	0,260		
BR24	-0,785	0,434				BR67	-0,984	0,326		
BR25	-0,348	0,728				BR68	1,385	0,168		
BR26	0,662	0,509				BR69	0,469	0,639		
BR27	0,650	0,516				BR70	1,046	0,297		
BR28	-0,309	0,757				BR71	-0,968	0,334		
BR29	0,696	0,487				BR72	1,677	0,095		
BR30	0,772	0,441				BR73	0,068	0,946		
BR31	-0,497	0,620				BR74	0,081	0,936		
BR32	-2,116	0,036	1,42	1,16		BR75	2,697	0,008	2,16	2,75
BR33	-2,227	0,027	1,57	1,24		BR76	0,010	0,992		
BR34	0,431	0,667				BR77	-2,946	0,004	2,33	1,75
BR35	-0,380	0,705				BR78	0,719	0,473		
BR36	-0,771	0,442				BR79	-1,085	0,279		
BR37	-1,595	0,112				BR80	-2,093	0,038	2,51	2,05
BR38	-1,647	0,101				BR81	-1,141	0,255		
BR39	-0,899	0,370				BR82	-1,332	0,185		
BR40	1,445	0,150				BR83	-2,105	0,037	2,19	1,77
BR41	-2,908	0,004	1,56	1,20		BR84	-1,411	0,160		
BR42	0,732	0,465				BR85	-1,629	0,105		
BR43	0,439	0,661								